

Svijet grčkih bogova

Benašić, Darko

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:250935>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Darko Benašić

Svijet grčkih bogova

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2016

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Diplomski studij povijesti i pedagogije

Darko Benašić

Svijet grčkih bogova

Diplomski rad

Područje humanističkih znanosti, grana: povijest, polje: stara povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2016

SAŽETAK

Svijet grčkih bogova razvio se od štovanja prirodnih sila, biljaka i životinja, a kasnije njihova božanstva poprimaju ljudski oblik. Mitovi o grčkim bogovima potječu iz same Grčke, ali pojedini elementi mogu se pronaći i u bliskoistočnim kulturama. Priče o grčkim bogovima donose nam antički pisci, od kojih su najznačajniji Homer i Hezoid, kao i arheološki ostaci. Iako grčka mitologija obiluje brojnim božanstvima, bilo je dvanaest olimpskih bogova koji su smatrani najznačajnijim: Zeus, Hera, Posejdon, Demetra, Hestija, Atena, Apolon, Artemida, Afrodita, Ares, Hefest i Hermes. U 5. st. pr. Kr. Dioniz postaje olimpski bog umjesto Hestije, dok Had, iako pripada među važnije bogove, nije smatran olimpskim bogom jer je obitavao u podzemnom svijetu. Olimpski bogovi nisu bili prva generacija bogova. Prema Hezoidu, prvo je bio Kaos od kojeg nastade Geja, a zatim Geja rodi Urana koji se smatra prvim vladarem. Urana je svrgnuo sin Kron, ali i Krona svrgava njegov sin Zeus čime se uspostavlja vlast olimpskih bogova. Svako božanstvo je bilo zaduženo za određeni aspekt života, a Grci su prinošenjem žrtava i svečanostima nastojali pridobiti njihovu milost. Grčki bogovi bili su mnogočemu nalik ljudima, i za stare Grke oni nisu bili mitovi, već stvarnost, a brojne priče koje su pratile bogove je Grcima predstavljalo razumno objašnjenje svijeta oko sebe.

Ključne riječi: bogovi, mitovi, stara Grčka

SADRŽAJ

1. Uvod	6
2. Razvoj mitova stare Grčke	7
3. Izvori za grčke mitove	8
4. Nastanak svijeta i prvi bogovi	9
5. Dolazak nove dinastije bogova	11
6. Podjela bogova	12
7. Doba novih bogova	13
7.1. Gromovnik Zeus.....	14
7.1.1. Podrijetlo Zeusa.....	14
7.1.2. Zeusove žene i djeca.....	15
7.1.3. Svemoćni bog.....	16
7.1.4. Sukob s Prometejem.....	17
7.1.5. Zeus izaziva potop.....	18
7.2. Hera, osvetoljubiva kraljica Neba.....	19
7.2.1. Podrijetlo Here.....	19
7.2.2. Herini osvetnički pohodi.....	19
7.2.3. Odnos Here i Zeusa.....	20
7.2.4. Herina djeca.....	21
7.2.5. Važnost Here.....	21
7.3. Posejdon, gospodar mora.....	22
7.3.1. Morski bog.....	22
7.3.2. Posejdon i Amfitrita.....	22
7.3.3. Sukob s bogovima.....	23
7.3.4. Mržnja prema Trojancima.....	23
7.3.5. Posejdon i konji.....	24
7.3.6. Štovanje Posejdona.....	25
7.4. Demetra i Perzefona (Kora).....	25
7.4.1. Božica Zemlje.....	25
7.4.2. Otmica Perzefone.....	25
7.4.3. Pluton.....	27
7.4.4. Eleuzinijske misterije.....	27
7.5. Had, kralj mrtvih i zemlja mrtvih.....	28

7.5.1.	Bog mrtvih.....	28
7.5.2.	Podzemni svijet.....	29.
7.5.3.	Stanovnici Hada.....	30
7.6.	Hestija, čuvarica ognjišta.....	30
7.7.	Atena, djeвица ratnica.....	31
7.7.1.	Podrijetlo Atene.....	31
7.7.2.	Božica rata.....	32
7.7.3.	Svestrana Atena.....	33
7.7.4.	Paladij.....	33
7.7.5.	Natjecanje za grad Atenu.....	34
7.7.6.	Erihtonije.....	34
7.7.7.	Svečanosti u čast Atene.....	34
7.8.	Sjajni Apolon.....	35
7.8.1.	Apolonovo rođenje.....	36
7.8.2.	Delfi.....	36
7.8.3.	Liječnik i glazbenik.....	37
7.8.4.	Apolonove ljubavi.....	38
7.9.	Artemida, djeвица lovac.....	38
7.9.1.	Artemida i Apolon.....	39
7.9.2.	Božica divljih zvijeri.....	39
7.9.3.	Artemidini medvjedi.....	40
7.9.4.	Zaštitnica mladenaštva.....	41
7.10.	Zlatna Afrodita.....	41
7.10.1.	Rođenje i podrijetlo.....	41
7.10.2.	Afoditini darovi.....	42
7.10.3.	Brak, ljubavnici i djeca.....	43
7.10.4.	Adonis.....	44
7.11.	Nasilni Ares.....	44
7.12.	Hefest, bog kovač.....	45
7.12.1.	Hromi bog.....	45
7.12.2.	Hefestovo umijeće.....	46
7.12.3.	Štovanje Hefesta.....	47
7.13.	Hermes, lukavi bog.....	48
7.13.1.	Hermes postaje Olimpijski bog.....	48

7.13.2. Herme.....	48
7.13.3. Gospodar hulja i kraljević lopova.....	49
7.14. Dioniz, bog užitka.....	50
7.14.1. Dvapat rođen bog.....	50
7.14.2. Bog koji je uskrsnuo.....	51
7.14.3. Otkriće vina i širenje utjecaja.....	51
7.14.4. Dionizijski obredi.....	52
8. Zaključak.....	54
9. Popis literature.....	55

1. UVOD

Ovaj rad započinje s objašnjenjem mitova, kako su se oni prenosili i koja im je bila svrha. Također, prvo poglavlje govori o počecima vjerovanja u nadnaravne sile na prostorima stare Grčke, koje su prvotno bile zamišljene u obliku raznih demona, prirodnih pojava, biljaka i životinja, a postupno su takva božanstva počela dobivati ljudski lik. Osim toga, spominje se što je sve pridonijelo nastanku klasičnih grčkih bogova i kakav su značaj imali za stanovnike drevne Grčke. Zatim, iduće poglavlje govori o antičkim piscima i njihovim djelima, zahvaljujući kojima mi danas poznajemo grčke bogove i mitove, te o arheološkim i epigrafskim spomenicima koji su, također, nezanemarivi izvori. Od pisaca, zasigurno su najznačajniji Homer, sa svojom Ilijadom i Odisejom, i Hezod, autor Teogonije i poeme Poslovi i dani. Nadalje, rad donosi mit o nastanku svijeta iz Kaosa i vremenu prvog vladara Urana koji, bojeći se za svoju vlast, zatvara svoju djecu koju je dobio s Gejom. Ali, najmlađi sin Kron, uz pomoć majke, uspješno svrgava oca i preuzima vlast. U slijedećem poglavlju se nastavlja priča o Kronu, koji iz straha guta svoju djecu odmah po rođenju, ali najmlađeg Zeusa spašava majka Reja koja Kronu podmeće kamen umjesto djeteta. Zeus odrasta u tajnosti, a kada je stasao, oslobađa svoju braću i sestre te pokreće rat koji završava padom Krona i podjelom vlasti između Zeusa i njegove braće Posejdona i Hada. Zatim, rad sadrži podjelu bogova na tri skupine: bogovi neba, bogovi voda i mora i bogovi zemlje i podzemnog svijeta. I na kraju, posljednje poglavlje donosi život i djelo grčkih bogova: Zeusa, Here, Posejdona, Demetre, Hada, Hestije, Apolona, Artemide, Afrodite, Aresa, Hefesta, Hermesa i Dioniza. Navedeni bogovi su imali najveću važnost za stare Grke i uživali su veliko poštovanje. Boravili su na planini Olimp, a o kojoj je također nešto rečeno u istom poglavlju.. Stoga, cilj ovoga rada jest upoznati se sa svijetom grčkih bogova kroz prikaz najvažnijih grčkih božanstava i uvidjeti kako su stari Grci mitovima o bogovima nastojali racionalno objasniti svijet u kojem se nalaze.

2. RAZVOJ MITOVA STARE GRČKE

Mitovi o bogovima stare Grčke ostvarili su značajan utjecaj na kulturu Zapada. Služili su kao inspiracija brojnim kiparima, slikarima, glazbenicima i književnicima. Zeusov grom, Posejdonov trozubac, Hermesov štap su samo neki od poznatih predmeta koji potječu iz grčkih mitova. Mitovi se mogu opisati kao tradicionalne priče koje proizlaze iz religije ili društvenih običaja, a znakovite su za narod kojem pripadaju. Mitovima se nastoji objasniti porijeklo grupe ljudi ili slaviti njihovu pobjedu nad drugom grupom ljudi, ali i objasniti prirodne pojave, odnosno, nastoji ih se podčiniti racionalnom redu. Jednostavno rečeno, ljudi stvaraju mitove kako bi objasnili zašto je nešto onako kako uistinu jest. Mitovi potječu iz razdoblja kada ljudi još nisu bili pismeni. Stoga su se mitovi prvotno prenosili usmeno, s koljena na koljeno. Takvim prenošenjem mitovi su se mijenjali i prilagođavali potrebama pripovjedača. Nama su mitovi postali poznati tek kada su zapisani, što znači da nam izvorni oblici mita nisu poznati. Što se tiče grčkih mitova, oni nastaju na prostoru antičke Grčke, iako se u njima mogu prepoznati utjecaji mitova iz Azije, Srednjeg istoka ili nekih dijelova Europe. Ono što je utjecalo na razvoj grčkih mitova jest položaj Grčke koja je smještena u istočnom Sredozemlju. Ona stoga povezuje istok i zapad, odnosno Europu i zapadnu Aziju. Otočje u Egejskom moru je most između Grčke i Male Azije, dok kopnena Grčka se pruža na jug u mediteranski bazen prema Egiptu i Libiji.¹

Stari Grci su voljeli mitove i obavljali kultove. Nisu imale vjerske ideologe, nego su im filozofi bili glavni tumači vjerskih pitanja. Njihovi mitovi, kultovi i vjera su utjecali na njihovu književnost, umjetnost, kulturu te na društveni život. Grčka religija se razvila od animizma, vjerovanja da sve ima dušu, i demonizma, zamišljanje prirodnih sila i pojava u obliku demona. Muze, Harite, Furije, Satiri, Kentauri, Pan su u početku predstavljali demonske prirodne sile. U tim počecima Grci su štovali i prirodne sile u obliku životinja (zoolatrija), stabala (dendrolatrija) te predmeta, poput oružja (hoplolatrija), odnosno bio je prisutan totemizam, vjerovanje da je životinja, biljka ili predmet izvor blagostanja. Postupno se grčka religija razvila u antropomorfizam, odnosno njihova božanstva dobivaju ljudski oblik. No, totemizam se zadržao u ograničenom obliku. O tome svjedoči i Homer, kada Heru naziva “*kravookom*”, a Atenu “*sovookom*”. Također, dosadašnji totemi su pridruženi bogovima. Tako je Artemidi posvećena košuta, Posejdonu konj, Afroditi dupin, Ateni sova.

¹ Marry Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, Dušević i Kršovnik, Rijeka 2000., str. 114. i 118.

Slično se dogodilo i s biljkama. Hrast je postao Zeusova sveta biljka, posebice štovana u Dodoni, zatim Apolonov lovor u Delfima, Atenina maslina u istomenom gradu, itd. Na razvoj grčke religije uvelike je utjecala i mikenska kultura. Kult Zeusa nisu poznavali samo Mikenjani, već razni indoeuropski narodi. Tablice iz Pila spominju imena Here, Atene, Posejdona, Hermesa, Dioniza i Ilitije. U Ateni, Argu, Egini i drugim gradovima stare Grčke hram gradske božice podignut je na temeljima građevina iz doba Mikene. Tako je kretsko-mikenska božica zvijeri postala Artemida, a kretsko-mikenska božica ratarstva Demetra. Homer u svojim epovima Ilijada i Odiseja također vuče inspiraciju upravo iz Mikene.² Za Grka klasičnog i arhajskog razdoblja Homerovi epovi su povijesna istina, a ne mitovi. Aristokracija toga vremena se hvalila svojim podrijetom ističući da su potekli od nekog junaka koji se borio pod Trojom. Ne smije se zaboraviti kako su Homerovi junaci bili vođe starih Grka, a bogovi koje je opisao su postali bogovi svih Grka. O njima su u školi učila aristokratska djeca koji su kasnije postali vladari i suci.³ Osim Homerovih epova, na nastanak klasičnih bogova utjecali su političko-vjerski savezi koji su se sklapali po Grčkoj i Maloj Aziji, ali i svetišta koja su privlačila Grke iz svih krajeva na zajedničke svetkovine i igre, poput Olimpijskih igara.⁴

3. IZVORI ZA GRČKE MITOVE

Pisci koji su nam u svojim djelima sačuvali grčke mitove su već spomenuti Homer kojemu se pripisuje autorstvo Ilijade i Odiseje. Odiseja je vjerojatno nastala kasnije. Riječ je o građi koja potječe iz Male Azije, a svoj konačni oblik dobiva u Pizistratovoj Ateni u šestom stoljeću pr. Kr. Osim Homera, važan izvor jest i Hezoid, autor djela *Poslovi i dani*, didaktičkoj poemi u kojoj se obraća bratu s kojim se posvađao zbog nasljedstva. Njemu se pripisuje i *Teogonija* (Postanak bogova). Nije isključeno da je to djelo nekog od njegovih nasljednika. Ne treba zaboraviti ni Pindara koji je napisao Olimpijske ode sredinom 5. st. pr. Kr. upućene pobjednicima Olimpijskih i drugih grčkih igara. Riječ je o najopsežnijem djelu lirske poezije mitološkog sadržaja. Koristi se mitovima iz doba Homera te ih ponekad mijenja da bi ih uskladio sa svojim etičkim principima. Treba spomenuti i atenske tragičare petoga stoljeća, Eshila, Sofokla i Euripida. Koriste se istim izvorima kao i Pindar, ali i etiološkim mitovima kojima objašnjavaju rituale. Također su sebi prilagođavali mitove. Zatim djela Apolonija

² Vicko Lisičar, *Grci i Rimljani*, Školska knjiga, Zagreb 1971., 107.-109.

³ M. Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, str. 125., 140.-141.

⁴ Ante Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, Andromeda, Rijeka 2001., str. 70.

Rođanina i Kalimaha koje su iskoristile malobrojne vladajuće elite Egipta i Perzije, nakon što ih je osvojio Aleksandar Veliki, da bi potvrdili svoju izvornu kulturu koja više nije bila toliko kreativna kao u Grčkoj i Ateni petog stoljeća pr. Kr. Značajna je i Biblioteka Apolodora Atenjanina iz 2. st. pr. Kr. Riječ je o sažetim mitovima koji su svrstani geneaološkim redosljedom. No, oni se jednim dijelom temelje na izmišljenim aleksandrijskim verzijama. I potom Pauzanija koji oko 170. g. pr. Kr. iznosi mitološku povijest mjesta koje je posjetio, služeći se materijalom iz atenskih ili aleksandrijskih geneaoloških studija. Također govori o lokalnim svečanostima i mitovima koji predstavljaju vjerovanja i običaje priprostih Grka koji nisu bili toliko pod utjecajem literarno obrađenih mitova.⁵ Osim književnih tekstova, važan izvor su i epigrafski spomenici. Natpisi koji govore o vjerskim svetkovanjima, zavjetnim darovima, proročanstvima, čudotvornim iscjeljenjima, svetim zakonima, kalendari urezani u kamenu, glini ili kovini mogu biti koristan izvor podataka. Kao i arheološki spomenici, poput ostataka hramova, žrtvenika, građevina namijenjenih tajnim obredima, zavjetnih statua, nadgrobnih reljefa, reljefnih ukrasa na hramovima (friz, metope, zabat) do slikarstva na vazama s prikazom obrednih prizora.⁶

4. NASTANAK SVIJETA I PRVI BOGOVI

Iako stara Grčka donosi brojne izvore za proučavanje svijeta grčkih bogova, tekstovi Homera i Hezoida svakako su najznačajniji. Kako navodi Herodot, oni su izradili obiteljsko stablo bogova te dali bogovima njihove nazive, ulogu i lik. Hezoid u svom djelu Teogonija, koja je napisana u 8. st. pr. Kr. i koja je najstariji grčki literarni izvor, navodi legende o postanku svijeta, bogova i smjeni božanskih vladara.⁷ Kao što je slučaj i s drugim grčkim mitovima, ova pripovijest nije izmišljena od strane Grka. Mitovi o tome kako nove generacije bogova zamjenjuju starije, kao i detalj kastarcije sa srpom i gutanje kamena, se već spominje u mitovima zapadne Azije i Mezopotamije prije 1000. g. pr. Kr. Ali ono što donose grčki mitovi u njihovim najranijim izvorima jest sustavna složenost kojom je sjedinjena ta nepovezana građa različitih tipova radi pružanja razumljivog tumačenja svjetskog poretka.⁸

Tako, Hezoidova Teogonija navodi da je u početku postojao Kaos, to jest otvoreni bezdan,

⁵ John Pinsent, *Grčka mitologija*, Otokar Keršovani, Ljubljana 1985., str. 9.

⁶ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 69. i 70.

⁷ Isto, str. 69.

⁸ Richard Cavendish, Trevor O. Ling, *Mitologija: Ilustrirana enciklopedija*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1988., str. 120.

izvor sveg životu na ovom svijetu. Iz Kaosa je nastala zemlja (Geja), pusti ponor u dubini zemlje (Tartar), ljubav (Eros), tmina (Ereb) i noć (Nikta). Od Ereba i Nikte je nastala svjetlost (Eter) i dan (Hemera), dok je Geja sama od sebe rodila nebo (Uran), gore i more (Pont). Zatim su se Geja i Uran sparili. Njihova djeca su dvanaest Titana, šest muških: Okean, Kej, Krios, Hiperion, Japet, Kron i šest ženskih: Teja, Reja, Temida, Mnemozina, Feba, Tetija, uz tri jednooka Kiklopa: Bront, Sterop i Arg, no koje treba razlikovati od homerskih Kiklopa u Odiseji, i tri Hekantonhira: Kot, Brijarej i Gig, od kojih je svaki imao po 50 glava i 100 ruku.⁹ Četiri su se Titana oženili svojim sestrama i tako su nastala četiri para: Okean i Tetija, roditelji svih rijeka na Zemlji i pod Zemljom, Kej i Feba, roditelji Lete (majke Artemide i Apolona) i Asterije (božice zvijezda i majke noćne božice Hekate), Hiperion i Teja, roditelji Helija (sunca), Selene (mjeseca) i Eoje (zore) te najpoznatiji titanski par, Kron i Reja, praroditelji olimpskih bogova. Od ostala dva Titana, Krios se oženio Pontovom kćeri Euribijom, a Japet okeanidom Azijom (ili Klimenom) s kojom je imao sinove Prometeja, Epimeteja, Atlanta (nosača neba) i Menetija (pastira Hadovih stada). Preostale dvije Titanide, Temida i Mnemozina su postale Zeusove žene. Temida mu je rodila Hore i Mojre, a Mnemozina Muze.¹⁰

No, pojedina navedena božanstava nisu zamišljena s ljudskim likom, već su apstraktna. Tako Temida predstavlja božanski poredak, Mnemozina pamćenje, Hiperion, “*onaj koji prelazi na drugu stranu*”, odnosno sunce, dok je Feba mjesec. Okean je voda koja okružuje cijelu zemlju, zamišljenu kao kolut, ali je Okean nedostupan za čovjeka. Tamo mogu doći samo besmrtnici. Oni koji žive na vodama Okeana su bezazleni Etiopljani na jugu i kreponosni Hiperborejci koji žive iza Sjevernog vjetra. Iz Okeana sunce izlazi i zalazi vozeći se u svojoj zlatnoj zdjeli.¹¹

Nakon ovog spisa o rođenjima, ep zalazi u zbivanja. Uran je mrzio svoju djecu Kiklope i Hekaatonhire, stoga ih je zatočio u zemlju, odnosno vratio ih je natrag u Geju. Oni su se nastojali osloboditi pri čemu je Geja zato trpila velike bolove. Da bi se spasila napravila je moćan srp i pozvala u pomoć svoje sinove, Titane. Jedini koji je bio voljan pomoći jest najmlađi Titan, Kron. Geja ga je sakrila, i idući put kada je Kron žudio za Gejinom ljubavi, rastežući se oko nje i nad njom kao što nebo grli zemlju, Kron je srpom odsjekao očeve

⁹ Victor Duruy, *Poviest Grčka*, Denona d.o.o., Zagreb 2011., str. 28. i 29.

¹⁰ Gustav Schwab, *Najljepše priče klasične starine (dio drugi)*, Globus media d.o.o., Zagreb 2005., str. 366.

¹¹ J. Pinsent, *Grčka mitologija*, Otakar Keršovani, Ljubljana 1985., str. 10.

genitalije. Od kapi krvi koje su pale na zemlju nastale su Erinije (Furije), divovi i nimfe Jasena. Odrezane Uranove genitalije pale su u more, gdje su okružene pjenu, plutale dugo vremena. Iz pjene je izronila prekasna djevojka, koja je nošena pjenu i valovima stigla do Citere, a zatim do Cipra gdje je stupila na tlo. Bila je to božica Afrodita.¹² Nakon sukoba s Uranom, Kron zauzima njegovo mjesto, a Kiklope i Hekaatonhire, koje je na Gejin nagovor oslobodio, ponovno zatvara u Tartar.¹³

5. DOLAZAK NOVE DINASTIJE BOGOVA

No, Geja i Uran su prorekli Kronu da će doživjeti istu sudbinu kao i njegov otac. Kako bi se zaštitio, djecu koju je dobivao s Rejom je gutao kako su se rađala: prvo Hestiju, tada Demetru i Heru, potom Hada i Posejdona. Da bi spasila barem jedno svoje dijete Reja je, nakon što je rodila najmlađeg sina Zeusa na planini Liceum u Arkadiji, u pelene umotala kamen i dala ga Kronu koji ga je progutao. Zeusa je potom dala Geji koja ga je odnijela na Kretu i sakrila u Diktajsku spilju. Dok je odrastao, Zeus je jeo med i pio mlijeko Amalteje, kozje nimfe. Kasnije, kada je preuzeo vlast postavio je Amaltejin lik među zvijezde kao konstelaciju Jarca, a od njenog roga je napravio rog obilja ili Kornucopia koji se uvijek ispunjava onim pićem i hranom kakav njegov vlasnik poželi. Zeusova kolijevka se nalazila na drvetu (tako da je Kron nije mogao pronaći niti na nebu, niti na zemlju, niti u moru), a oko njega su se nalazili Kureti koji su svojim kopljima udarali u štitove i vikali tako da Kron ne može čuti Zeusov plač.¹⁴

Kad je Zeus odrastao odlučio je, kao što je proročanstvo predvidjelo, svrgnuti oca Krona i preuzeti vlast. Kako bi to postigao, trebao je pomoć svoje braće i sestara, a pomoć su mu pružili i Reja te Metida, njegova prva žena. Metida mu je dala sredstvo koje je Zeus pomiješao s Kronovom hranom i tako ga natjerao da povрати svoju djecu. Osim svoje djece, Kron je povratio i kamen kojeg je Zeus kasnije postavio u Delfe. Kada su oslobođeni, Hestija, Demetra, Hera, Had i Posjedon su pristali pomoći Zeusu.¹⁵ Zeus je zatim oslobodio Kiklope i Hekaatonhire koje je Kron zbog straha ranije okovao i zatočio. I tako započinje desetogodišnji rat između mladih bogova i Titana. Mladi su se bogovi nastanili na Olimpu, dok su se Titani smjestili na planini Otris. Zemljom su bjesnile oluje, potresi, poplave i suše. Kako bi se rat okončao, bogovi s Olimpa su Kiklopima i Hekaatonhirima podijelili svoju hranu, nektar i

¹² M. Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, str. 143. i 145.

¹³ Herbert Spencer Robinson, Knor Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, Rad, Beograd 1976., str. 112.

¹⁴ Robert Graves, *Grčki mitovi*, CID – Nova, Zagreb 2003, str. 27. i 28.

¹⁵ Nancy Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb 2006., str. 123.

ambroziju dok su Kiklopi još Zeusu iskovali munje i gromove što je postalo njegovo karakteristično trajno oružje. Hekaatonhiri su zatim bacili golemo kamenje na Titane te su oni konačno poraženi.¹⁶ Za kaznu su prognani u Tartar, osim Atlasa kojemu je kao vođi namijenjeno da na svojim leđima nosi nebeski svod. Zbog Metide i Reje Titanide su bile pošteđene.¹⁷ Gustav Schwab pak navodi da su pjesnici pripovijedali i o konačnoj pomirbi Titana i Olimpljana, koje je Zeus pomilovao i smjestio na Otoke blaženih, gdje im je vladar bio Kron, dok u Rimljana navodi da je Kron pobjegao u Italiju gdje je postao Saturn, bog usjeva, odatle i svetkovina Saturnalije.¹⁸ Nakon što su porazili Titane, bogovi s Olimpa su podijelili vlast. U Teogoniji sam Zeus određuje njihove položaje, dok u Homerovoj Ilijadi Posejdon spominje da su tri sina među sobom podijelila baštinu oca.¹⁹ Bilo kako bilo, Zeus je dobio nebo i vlast nad ostalim bogovima, Posejdon more, a Had podzemni svijet. Zemlja je bila zajedničko dobro svih bogova, ali je ipak stajala pod osobnom zaštitom Demetre.²⁰

6. PODJELA BOGOVA

Prema Teogoniji i Homerovim pjesmama grčki bogovi dijele se u tri skupine: bogovi neba, bogovi mora i voda i bogovi zemlje i podzemnog svijeta.

1. Bogovi neba. To se prije svega odnosi na Olimpske ili vrhovne bogove: Zeus, Hera, Posejdon, Demetra, Hestija, Atena Apolon, Artemida, Afrodita, Ares, Hefest i Hermes. U 5. pr. Kr. Dioniz postaje umjesto Hestije jedan od dvanaestero olimpskih bogova. Had, bog podzemnog svijeta, nije živio na Olimpu. Ti bogovi su bili najmoćniji i najviše su slavljani u grčkoj mitologiji i povijesti, stoga će u ovom radu naglasak biti upravo na njima. Osim Olimpskih bogova, bogovi neba smatraju se i božanstva drugog reda: Helijs (sunce), Selena (mjesec), Eoja (zora), Hemera (dnevna svjetlost), Astra (zvijezde) i vjetrovi (Euro – istočni, Not – južni, Zefir – zapadni, Borej – sjeverni). Zatim su tu pratitelji i služitelji bogova neba: Harite (božice dražesti i ljepote), Temida (božica zakonitog poretka), Hore (božice godišnjih doba i reda u životu i prirodi), Nika (pobjeda), Iris (duga), Heba (vječna mladost), Ganimed (vinotoča bogova), Eros (ljubav), Muze (umjetnost i književnost), božanstva sudbine:

¹⁶ M. Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, str. 146. i 147.

¹⁷ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 28.

¹⁸ G. Schwab, *Najljepše priče klasične starine (dio drugi)*, str. 367.

¹⁹ J. Pinsent, *Grčka mitologija*, str. 19.

²⁰ G. Schwab, *Najljepše priče klasične starine (dio drugi)*, str. 368.

Mojre, Nemeza (odmazda), Tiha (sretan trenutak) te božanstva zdravlja i porođaja: Asklepije (liječništvo), Ilitija (porođaj), Higijeja ili Higija (zdravlje).

2. Bogovi mora i voda: Posejdon, Okean (izvanjsko more, pristup samo bogovima), Okeanide (božice izvanjskog mora), Pont (dubine unutrašnjeg mora, dostupnog ljudima) i sin mu Nerej s kćerima Nereidama (morske nimfe), Taumant (prirodne pojave na more), Forkis (čuvar mora i zaštitnik morskih čudovišta), Ketos (morsko čudovište), Amfitrita (Posejdonova žena i suvladarica mora), Triton, Protej i Glaukos (Posejdonovi sinovi – morski bogovi), Ahelaj, Penej i Inah (riječni bogovi), Ina Lekoteja, Melikert, Sirene.
3. Bogovi zemlje i podzemnog svijeta: Geja (zemlja), Reja Kibela ili Velika Majka, Demetra, Dioniz, Nimfe (vodene, šumske i gorske božice), Satiri (gorski i šumski demoni), Silen (odgajatelj i pratitelj Dioniza), Pan (bog šuma, lova i pastira), Prijap (bog plodnosti), Perzofona (Hadova suvladarica podzemnog svijeta), Had, Tartar (bezdan, ponor, vječna tama), Erinije (božice osvete i vječnog prokletstva), Hekata, Tanatos (smrt), Hipnos (san).²¹

7. DOBA NOVIH BOGOVA

Sjedište bogova nalazilo se na ranije spomenutom Olimpu gdje su svi bogovi imali pristupa iako nisu svi ondje trajno boravili.²² Prema Ilijadi, domove bogova na Olimpu sagradio je Hefest. Vjerojatno je riječ o planini jer se spominju “*vrhovi*” i “*vijenci*” a ponekad se Olimp naziva i “*snježnim*”. Odiseja donosi priču o Otu i Efijaltu, koji su bili sinovi boga Posejdona, a usto i divovi. Željeli su doći do Olimpa, stoga su naslagali planine Osu i Pelion kako bi mogli doći do neba. To ukazuje na to da se Olimp nalazi iznad svih tih planina. Kada bogovi dolaze na zemlju, to se opisuje kao da silaze ili “*s Olimpa*” ili “*s Neba*”. S obzirom na krajolik Grčke, nije teško zamisliti kako je nastala ideja o bogovima koji žive na vrhu nedostupne visoke planine. Brojne planine u Grčkoj nose naziv Olimp, uključujući i tri na Peleponezu i po jednu u Eubeji, na Cipru i u Maloj Aziji. Međutim, najizgledniji kandidat za dom bogova jest Olimp na granici Tesalije i Makedonije čija visina iznosi 2917 m. Njezina dva najviša vrha,

²¹ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 71.-73.

²² G. Schwab, *Najljepše priče klasične starine (dio drugi)*, str. 368.

Mytikas (Igla) i Stafani (Zeusovo prijestolje), moderni penjači osvojili su tek 1912.²³

Bogovi posjeduju najmanje onih osobina koje bismo očekivali od nekog božanstva. Oni nisu sama dobrota, nego su puni podmuklosti, osvetoljubivosti i pristranosti. Mogu se u trenutku pojaviti bilo gdje. Nisu sveznajući, jer nad svima njima stoje Moire. Često obmanjuju i zbog toga su ograničeni. Atena se hvali što lukavošću nadmašuje bogova kao Odisej ljude, ona zna kako među besmrtnima ima i nekih prilično glupih. I sam Zeus je više puta nadmudren. O Odisejevu povratku odlučuje se u savjetu bogova iza leđa Posejdona, o čemu on ni ne sluti. Iako jesu besmrtni nisu imuni na ranjavanje. Njihov liječnik je Peon koji je liječio Hada, Aresa i Afroditu. Hermes se umori od dugog puta, jednom prilikom zaspi i Zeus. Vrhunac toga, u svojoj naivnosti i slikovitosti realizma predstavlja trenutak kada se Ares, u oblaku koji mu je i haljina i postelja, odmara od bitke, naslonivši na njega svoje koplje. Bogovi znaju i o budućnosti. No, namijenjena im je samo povremena intervencija budući da nisu ni vladatelji ni stvoritelji svijeta. Oni su samoostvareni, zbog čega im se slave rođendani. Zanimljivo je spomenuti da grčki mit poznaje rađanje bogova, ali ne i njihov sumrak.²⁴

7.1. GROMOVNIK ZEUS

7.1.1. Podrijetlo Zeusa

Zeus nije bio oduvijek vrhovni bog starih Grka. Naime, prije pojave Zeusa stanovnici drevne Grčke su štivali božice poput Here i Geje. Do promjene dolazi migracijom pljačkaških plemena sa sjevera oko 2000. g. pr. Kr. koji donose i Zeusa. Pokoravanjem domaćeg stanovništva njihovi bogovi su tako pokorili već prisutne bogove. Zeus se uzdigao do vrha, a Geja je nestala s vidika.²⁵ Zeusov boravak na Olimpu, odnosno na vrhu planine, odražava položaj kralja koji živi na vrhu brežuljka. Lik Zeusa su vjerojatno osmislili ljudi kojima je vladavina kralja i plemenite obitelji značila prirodan red stvari. Da bi mogao neometano vladati, Zeus je podijelio vlast s braćom, a potom se okrenuo širenju svoje obitelji. No, Zeusove iznanbračne veze izazivale su negodovanje i onih koji su ga štivali jer su kršile običaje i stavove u vezi s monogamijom i incestom. Ali, te afere su imale svoju svrhu. Na taj način su ženska božanstva iz postojećih kultova dovedena u podčinjen ili barem ravnopravan

²³ Emma J. Stafford, *Stara Grčka*, 24 sata, Zagreb 2004., str. 52.

²⁴ Egon Freidell, *Povijest grčke kulture*, Antibarbarus, Zagreb 2001., str. 56. i 62.

²⁵ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologij*, str. 121.

položaj, a ponekad se time objašnjavalo i kako je bog stjecao određene osobine.²⁶ Također, Nancy Hathaway navodi da način na koji Zeus zavodi predstavlja osvajanje indoeuropskih osvajača koji su pokorili predhelenske predindoeuropske kultove i preuzeli njihove bogove. Zeusova ljubavna osvajanja su zapravo politički i vojni trijumf. Tako se objašnjava zašto je Zeusa netko privukao i zašto nije bilo zabranjenih odnosa. Zeusova konstantna zaljubljenost je motiv koji se provlači kroz cjelokupnu grčku mitologiju, a posljedica toga je komplicirano rodoslovlje grčkih bogova i junaka.²⁷

7.1.2. Zeusove žene i djeca

Zeusova žena bila je Hera, također i njegova sestra. S Herom Zeus je imao Aresa, boga rata, Hefesta, boga vatre i kovača, Hebu, božicu vječne mladosti i Ilitiju, božicu poroda. Kao što je već spomenuto, Zeus je imao i niz veza s drugim ženama, kako smrtnim tako i besmrtnim što je rezultiralo mnogobrojnim potomcima. Tako je s Metidom, božicom mudrosti dobio Atenu. Okolnosti njezina rođenja bit će detaljnije objašnjene u poglavlju o Ateni. Sa sestrom Demetrom imao je Perzofonu, koja je postala Hadova žena. Temida mu je rodila Hore, božice godišnjih doba te Mojre, božice sudbine, dok mu je nimfa Eurinoma rodila Harite, božice dražesti i ljepote. Zatim, Zeusove kćeri su bile i Muze, božice umjetnosti koje mu je rodila Mnemozina. Također, Zeusova djeca su i bogovi s Olimpa. Apolon i Artemida su djeca Zeusa i Lete, dok je Hermes sin Zeusa i Maje. Od Zeusovih veza sa smrtnim ženama ističe se Semela koja mu je dala sina Dioniza, koji će postati bog vina. Također, okolnosti njegova rođenja će biti detaljnije opisane u poglavlju o Dionizu. Zatim je tu Alkemeni koju je Zeus zaveo u obličju njena supruga te koja mu je rodila junaka Herakla. Još jedan junak, Perzej, je isto sin Zeusov. Njegovu majku Danaju Zeus je oplodio u obliku zlatne kiše, dok je Ledu zaveo u obliku labuda. Rezultat te veze je prelijepa Helena i njezin brat Polideuk. Zeus se jednom prilikom preobrazio i u bika i tako začeo Minosa, Radamanta i Sarpedona s Europom.²⁸ Osim sa ženama, Zeus je bio i u vezi s osobom istog spola. Tako je poznata njegova veza s Ganimedom, sinom kralja Trosa. Ganimed je bio najljepši mladić među živima. Zeus ga je oteo prerušen u orla, učinio ga besmrtnim i postavio za svog peharnika. Njegovom ocu Trosu Zeus je darovao zlatnu lozu, Hefestovo djelo, i par divljih konja kao nadoknada za gubitak sina. Hera se na to uvrijedila, kao i njezina kćer Heba koja je do tada

²⁶ M. Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, str. 150. i 151.

²⁷ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologij*, str. 126.

²⁸ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 77.-79.

posluživala bogove vinom. Međutim, Zeus se na to nije obazirao te je Ganimedov lik postavio na nebo kao zviježđe vodenjaka.²⁹

7.1.3. Svemoćni bog

Kao vrhovni bog, Zeus saziva skupštinu bogova gdje vodi glavnu riječ. On je zadužen za kišu, snijeg, vjetar, izaziva munje i gromove. Hore, božice godišnjih doba, su njegove službenice. Zeus donosi blagoslov, ali isto tako uzrokuje smrt i propast. On štiti pravo i poredak, stoga kažnjava zločince. Zato mu služe Temida (zakonitost) i Dika (pravda). On bdije nad ugovorima i zakletvama, štiti strance i pribjegare.³⁰ Svako društvo, sve do obitelji i kuće bili su pod njegovom zaštitom. U sredini obiteljskog dvorišta bio je Zeusov žrtvenik gdje je žrtvovao gospodar kuće. Zeus upravlja i sudbinom ljudi, ovisno kako prevagne na njegovoj vagi. Također i sva proročanstva dolaze od njega, izravno ili preko posrednika. Tako u Delfima proriče preko svog sina Apolona, dok u gradu Dodoni, gdje mu je bio posvećen hrast, se tumačila njegova volja šuštanjem lišća i žuborenjem izvora.³¹ Od životinja Zeusu je bio posvećen i orao jer je letio visoko iznad svega. Poznate Olimpijske igre, koje su se održavale svake četvrte godine, a od 776. pr. Kr. se po njima računalo vrijeme su također bile u Zeusovu čast.³² Olimpija je zapravo bila Zeusovo glavno svetište. U Olimpiji se nalazi i Zeusov hram, s njegovim velebnim kipom, djelo majstora Fidije, koje je jedno od 7 čuda starog svijeta. Vidjeti kip je ublažavalo bol i nevolje, a ne vidjeti ga prije smrti, smatralo se nesrećom.³³ Zeus je bio štovan i kao Zeus Polieja, što se obilježavalo svetkovinom zvanom Diipolia, dok se glavna ceremonija nazivala Buphonia. Sastojalo se od toga da se stoka puštala prema oltaru, gdje se nalazilo ječam i žito. Ona životinja koja bi se prva približila bila bi zatučena sjekiro. Životinji bi tada oderali kožu, pojeli meso i preparirali je, a zatim je upregnuli u tovarna kola. Sjekiru bi zatim optužili za ubojstvo i bacili je u more. Kleant za Zeusa (232. pr. Kr.) govori: *“Ti si vrhovni gospodar svemira, i tako ništa ne nastaje bez tebe, ni na zemlji, ni na prozračnom moru, niti u moru”*.³⁴ Unatoč tome što je svemoćan, protiv Zeusa se digla i pobuna predvođena Herom, Posejdom te Apolonom. Urotnici su Zeusa uhvatili na spavanju i svezali ga tako da se nije mogao niti pomaknuti. Dok su raspravljali o njegovom nasljedniku, Nereida Tetida, bojeći se građanskog rata na Olimpu, pozove u pomoć storukog Brijareja koji

²⁹ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 81.

³⁰ G. Schwab, *Najljepše priče klasične starine (dio drugi)*, str. 369.

³¹ V. Duruy, *Poviest Grčka*, str. 32. i 33.

³² H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 126. i 127.

³³ V. Duruy, *Poviest Grčka*, str. 34.

³⁴ Iva Novak, *Bogovi i junaci u grčkoj i rimskoj mitologiji*, Mozaik knjiga, Čakovec 2008., str. 22.

oslobađa Zeusa. Za kaznu je Zeus objesio Heru o nebo sa zlatnim rukavicama oko oba zgloba i po jednim nakovanjima za svaki članak. A Apolona i Posejdona je natjerao da rade za trojanskog kralja Laomedona kojemu su sagradili zidine oko grada.³⁵

7.1.4. Sukob s Prometejem

Prema Hezoidu, i Prometej je također jednom prilikom razljutio Zeusa. Naime, Prometej je zaklao vola i podijelio ga na dva dijela. Jedan dio, prekriven kožom, želucem i crijevima, se sastojao od mesa, dok su na drugom dijelu bile kosti prekrive salom. Zeus je primijetio da dva dijela nisu jednake veličine, stoga mu Prometej ponudi da izabere koji dio želi. Zeus stoga izabere veći dio, koji se sastojao od kostiju. Hezoid tvrdi da je Zeus znao od čega se sastoje dijelovi, ali ga je razbjesnila sama namjera da bude prevaren.³⁶ Na taj način se objašnjava zašto su Grci kod prinošenja životinjske žrtve uzimali meso za hranu, a bogovima ostavljali nejestive dijelove. Naime, ti su dijelovi pri izgaranju stvarali ukusne mirise te se vjerovalo da tako brže stižu do Olimpa.³⁷ Da potvrdi svoj autoritet i osveti se za prijevaru, Zeus je čovječanstvu uskratio vatru. Ljudi su i dalje mogli imati meso, ali ga sada više nisu mogli ispeći. Prometej, da pomogne ljudima, odlučio je ukrasti vatru. Prema jednoj verziji ušuljao se u podzemnu Hefestovu kovačnicu i ukrao vatru, a prema drugoj, ugrabio je zapaljeni komadić vatre iz sunčevih kola, sakrio ga u stabljici komorača i iskrao se s Olimpa. U svakom slučaju, darovao je čovjeku vatru, što je dodatno razbjesnilo Zeusa.³⁸ Da bi se ponovno osvetio ljudima Zeus naredi Hefestu da napravi ženu, koja da tada nije postojala, od zemlje i vode. Svaki bog joj je udijelio određenu osobinu, stoga je nazvana Pandora, “*dar svih*”. Potom su je poslali ljudima s kutijom koju nije smjela otvoriti. Prvo je otišla Prometeju, no on ju je odbio, a zatim je otišla njegovom bratu Epimeteju. Premda ga je Prometej upozorio da ne prima ništa od bogova, Epimeteju se toliko svidjela da ju je oženio. Kasnije je Pandora, od silne znatiželje, otvorila kutije te tako pustila sva zla koja uzrokuje nevolje čovječanstvu. Prije nego što se kutija ispraznila, Pandora ju je zatvorila i tako spriječila da iz nje iziđe nada.³⁹ Nakon što je kaznio čovječanstvo trebalo je kazniti i Prometeja. Po Zeusovom naređenju Prometeja je Hefest prikovao za Kavkaz, gdje mu je orao ključao jetra, koja bi mu ponovno narasla. Prometej je stoljećima trpio muke. Na sreću, mogao je pregovarati jer je imao nešto što je

³⁵ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 37. i 38.

³⁶ J. Pinsent, *Grčka mitologija*, str. 39.

³⁷ M. Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, str. 153.

³⁸ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologij*, str. 200.

³⁹ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 159. i 160.

Zeus želio. Naime, Prometej je mogao vidjeti budućnost te je mogao reći koja će božica roditi sina koji će biti jači od oca. Zeusu je to bilo važno, jer je spavao sa svim ženama, besmrtnima i smrtnima. Nakon što je Prometej otkrio da je riječ o Tetidi, Ahilejovoj majci, Zeusovov sin Heraklo je ubio orla i raskinuo okove. Prometej je ubrzo dobio i besmrtnost, zahvaljujući kentaru Hironu. Naime, Heraklo ga je slučajno ranio. Rana je bilo toliko bolna da je Hiron molio da umre. Zeus mu je dopustio da svoju besmrtnost podari nekom drugome. Hiron je tako pošao u Had, a Prometej je dobio vječni život.⁴⁰

7.1.5. Zeus izaziva potop

Prometej je imao sina Deukaliona koji se oženio Pirom, kćerkom Epimeteja i Pandore. U to vrijeme ljudi su bili zli, stoga ih je Zeus je odlučio uništiti. No, Deukalion i Pira, zahvaljujući Prometejevom savjetu, sagradili su kovčeg i tako preživjeli potop izazvan Zeusovom kišom. Nakon devet dana pristali su na planinu Parnas. Deukalion je pritom prinio žrtvu Zeusu koji je poslao Hermesa da kaže Deukalionu da će mu ispuniti jednu želju. Deukalion je poželio da se zemlja napuni ljudima. Zeus im tako naredi da bacaju kamenje iza sebe. Od kamenja koje je bacio Deukalion nastadu muškarci, a od Pirinog kamenja žene. Deukalion i Pira imali su sina po imenu Helen, jednog od najstarijeg predaka svih Grka i po kome su Grci nazvani Heleni. Helen je imao sinove Dora, Ajola i Ksuta, a Ksuta Ahaja i Jona. Od njih su grčka plemena dobila svoja imena.⁴¹ John Pinsent donosi verziju po kojoj je poplavu izazvala bezbožnost Likaona, kralja Arkadije. Naime, Zeus je posjetio Arkadiju prerušen u siromašna putnika. Likaon ili njegovih pedeset sinova, želeći provjeriti je li to doista Zeus ponudili su mu hranu pomiješanu s crijevima djeteta. No, Zeus je prepoznao varku i kaznio je Likaona tako što ga je pretvorio u vuka, prevrnuo stol na mjestu, koje je postalo poznato kao Trapez, i munjama spalio sve Likaonove sinove. Jedini je preživio najmlađi Niktim, kojeg je spasila Geja. Nato je Zeus poslao snažan pljusak i potopio zemlju.⁴² No poplava je donijela malo koristi jer su se neki stanovnici Parnasa preselili u Arkadiju i počeli žrtvovati Zeusu Likajskom dječaka. Njegova su crijeva miješali s drugim iznutricama u varivu te ih davali pastirima. Pastir koji bi pojeo crijevo dječaka počeo je zavijati kao vuk. Zatim bi objesio svoju odjeću na hrast, preplivao rijeku i tako postao čovjek-vuk kroz idućih osam godina. Ako tijekom tog vremena ne bi konzumirao ljudsko meso mogao je ponovno postati čovjekom. Trebao je samo ponovno

⁴⁰ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologij*, str. 201.i 202.

⁴¹ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 160.

⁴² J. Pinsent, *Grčka mitologija*, str. 41.

preplivati rijeku i obući svoju odjeću. Navodno je jedan čovjek imenom Demarh prošao kroz takvo iskustvo. Kasnije je postao uspješan na Olimpijskim igrama gdje je pobjedio u boksu.⁴³

7.2. HERA, OSVETOLJUBIVA KRALJICA NEBA

7.2.1. Podrijetlo Here

Ako postoji lik u grčkoj mitologiji koji je u naše doba nepravedno zapostavljen, to je sigurno Hera. Naime, Hera je bila poštovana u staroj Grčkoj znatno prije Zeusa, a njezini hramovi su među najstarijima i najvećima. U Arkadiji je imala čak tri odvojena svetišta i tri naziva: djevojka, žena i udovica. Stoga je ona bila zaštitinica svih razdoblja u životu žene. No, odnos prema Heri se mijenja migracijama u 2. tisućljeću prije Krista kada dolazi i Zeus. On se tada ženi Herom te ona postaje vjernom ženom koja je ustrajala u predanosti svome mužu, ali nije voljna zanemariti njegove izvanbračne avanture. Postala je ljubomorna, zlobna i osvetoljubiva, no ne prema Zeusu koji je zbog svoje moći bio imun, nego prema njegovim ljubavnicima i njihovoj djeci. Kako se Herina slika mijenjala od vrhovne ženske božice do kivne žene, pobuđivala je sve manje naklonosti. Povjesničar M. I. Finley opisao ju je kao „*potpunu ženu koje su se Grci pomalo bojali, a uopće je nisu voljeli*“. Homer ju naziva „*kravookom*“ što nema pogrdno značenje jer krava ima velike i lijepe oči.⁴⁴ Kako navodi Pinsent, u indoeuropskoj monogamnoj obitelji od zakonite žene se nije očekivalo da podnosi muževljeve ljubavnice ni njegovu vanbračnu djecu, pa kada je to društveno uređenje preneseno na nebo, Hera je postala svadljivica.⁴⁵

7.2.2 Herini osvetnički pohodi

Kako je Zeus imao mnogo afera, mnoge žene su postale mete njezine ljubomore, smrtne i besmrtne. Jedna od besmrtnica koja je osjetila Herinu ljubomoru je bila Leta, majka Artemide i Apolona. Za vrijeme trudnoće Hera ju je žestoko progonila, stoga joj nijedna pokrajina nije htjela pružiti pomoć. Tek se spasila dolaskom na otok Del. Od smrtnica poznata je priča o Semeli, majci Dioniza kojoj je Zeus dolazio u obliku smrtnika. Na Herin nagovor, Semela je prisilila Zeusa na zakletvu kako će udovoljiti bilo kojoj njezinoj želji. Potom ju nagovori da

⁴³ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 98.

⁴⁴ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologij*, str. 131.

⁴⁵ J. Pinsent, *Grčka mitologija*, str. 21.

zamoli Zeusa da joj se pokaže u pravom obličju. Vezan zakletvom Zeus se otkriva, a njegova božanska pojava i udar munje koji ju je popratio spalio je Semelu. Više sreće nije imala ni Jona. Kada je ostala trudna sa Zeusom, on ju je pretvorio u kravu kako bi ju sakrio od Here. Kravu je ipak morao predati Heri koja ju je stavila pod nadzor mnogookog Arga. Premda je uspjela pobjeći, Hera ju je progonila po cijelom svijetu došavši tako do Egipata. Tamo je ponovno postala ljudsko biće, rodila i na kraju postala egipatska božica Izida. Jona je inače bila Herina svećenica te njena priča ukazuje na povezanost Here s kravom, ali i paunom, na čijem su repu mnogooka pera, kao što je i Argo imao mnogo očiju.⁴⁶ Svakako najpoznatiji Herin osvetnički progon bio je prema junaku Heraklu i njegovoj majci Alkemni kojoj uz pomoć Ilitije nije dopuštala porod.⁴⁷ Zeusove ljubavnice nisu bile jedine na meti Herina bijesa. Tako je Tiresiju, koji je stao na Zeusovu stranu u jednoj svađi izjavljujući da žene pri vođenju ljubavi uživaju devet puta više od muškaraca, Hera oslijepila. Zeus mu je na to dao dar proricanja.⁴⁸ No, s druge strane Hera je znala prihvatiti i šalu. Nakon jedne svađe, Zeus je objavio da će se ponovno oženit. Uzeo je drvenu lutku, odjenuo je poput nevjeste i poveo je kočijom, kao u svadbenoj povorci, na planinu Kiteron, gdje je Hera odlazila poslije svađa. Kada je Hera saznala što se događa, požurila je da napadne suparnicu. No, kada je otkrila da je suparnica od drveta, nasmijala se, oprostila Zeusu, i vratila se s njime kući.⁴⁹

7.2.3. Odnos Here i Zeusa

Hera je rođena na otoku Samosu ili Argosu. Kao što je ranije spomenuto otac Kron ju je progutao te zahvaljujući Zeusu povratio. Dok je trajao rat između Titana te bogova s Olimpa, Hera je boravila u Arkadiji. Odgajao ju je Pelazgov sin Temen ili Titan Okean i božica Tetida. U borbi s Kronom, Okean je pomagao Zeusu.⁵⁰ Nakon pobjede nad Kronom, Zeus ju pronalazi u Knosu na Kreti ili na planini Tornak (danas poznata kao planina kukavica) u Argolidi. Nastojao ju je osvojiti, ali nije bio previše uspješan. Stoga se okoristio trikom kojim je uvijek uspijevao. Preobrazio se u pokislu pticu kukavicu koju je Hera nježno ugrijala na svojim grudima. Tada je Zeus povratio svoj pravi oblik, silovao Heru te se ona onda morala udati za njega. Za njihovo vjenčanja Geja je Heri poklonila drvo sa zlatnim jabukama koje su kasnije čuvale Hesperide u Herinom voćnjaku na planini Atlant. Njihova prva bračna noć, na

⁴⁶ M. Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, str. 157.

⁴⁷ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologij*, str. 130.

⁴⁸ E. J. Stafford, *Stara Grčka*, str. 56.

⁴⁹ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 129.

⁵⁰ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 79. i 80.

otoku Samu, navodno je trajala tristo godina.⁵¹ Zato se na otoku Samu, kao i na Argu, njihovo vjenčanje slavilo svečanim proslavama. Kip božice bio bi odjeven poput nevjeste i odveden u povorci do bračne postelje. Vjerovalo se da Hera svake godine obnavlja svoje djevičanstvo kupanjem u izvoru Kanat.⁵² Unatoč mnogobrojnim aferama koje je Zeus imao, u njihovom braku bilo je ljubavi. Homer tako navodi da su se prije braka skrivali od roditelja kako bi mogli vodili ljubav. I u Ilijadi se spominje njihovu zaljubljenost. U jednom trenutku zagrljeni napuštaju gozbu, što kod drugih bogova izaziva smijeh. Hera, zaštitnica Ahejaca u Trojanskom ratu, se koristi Zeusovom zaljubljenošću kako bi ga omela i tako Ahejcima olakšala pobjedu. Stavlja naušnice od srebra, od Afrodite posuđuje čarobni remen kojemu nitko ne može odolijeti i potkupljuje boga sna Hipnosa da uspava Zeusa. Tako Homer piše: „Zeus je uzeo svoju ženu u naručje i pod njim je izniknula svježa zelena trava, šafran i zumbul, djetelina okupana rosom, tako gusta i meka koja je podigla njihova tijela s teško zbitog tla“. Hera nije bila tako podložna i ponizna žena kao što se činilo.⁵³

7.2.4. Herina djeca

Hera, iako je imala djecu, nije pretjerano vodila brigu o njima. Grci ju zato nisu smatrali božicom majčinstva, već samo braka. Pojedina njena djeca čak su začeta bez pomoći Zeusa ili bilo kojeg drugog muškarca. Među njenom djecom je čudovište Tifon kojega je Hera začela kada je udarila rukom o zemlju za vrijeme molitve Geji. Zatim Ares, za kojeg Homer tvrdi da mu je otac Zeus, dok Ovidije smatra da je nastao nakon što je Hera dotaknula cvijet. To je ujedno bila njena osveta jer se Zeusu Atena rodila iz glave. Potom Hefest, također plod Herine ljutnje. I naposljetku, Herine kćeri. Prva je bila Heba, božica vječne mladost i prvotna peharnica bogova. Ona je, ili kćerka Here i Zeusa, ili ju je Hera začela nakon što je dotaknula salatu. I Ilitija, božica poroda, također Herina i Zeusova kćer.⁵⁴

7.2.5. Važnost Here

Kao i Zeus, Hera upravlja gromom, olujom, munjama i maglom. Budući da je bila zaštitnica braka pomagala je ženama prilikom poroda, dok je nevjeru i preljub kažnjavala. U njezinoj

⁵¹ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 35.

⁵² I. Novak, *Bogovi i junaci u grčkoj i rimskoj mitologiji*, str. 35.

⁵³ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 131. i 132.

⁵⁴ Isto, str. 132. i 133.

pratnji se nalaze Harite.⁵⁵ Od životinja su joj posvećeni krava, paun i kukavica, a od biljaka mogranj, simbol plodnosti. Štovana je po cijeloj Grčkoj, posebice u Argosu, Olimpiji, Sparti, Korintu i Samosu. Od hramova u njezinu čast se ističu hram u Pestumu, hram u Olimpiji, Heraion na Samosu i Heraion kod Argosa gdje je Poliklet u 5. st. pr. Kr. izgradio kip od slonove kosti i zlata.⁵⁶

7.3. POSEJDON, GOSPODAR MORA

7.3.1. Morski bog

Bio je sin Krona i Reje. Kao što je ranije spomenuto, po rođenju ga je progutao otac. Zeus ga je oslobodio te je zajedno s njime, Hadom i ostalim saveznicima svrgnuo Krona s prijestolja. Nakon što su srušili oca i podijelili vlast, Posejdonu je pripalo more. Bio je jedan od najmoćnijih grčkih božanstava, vladar velikog morskog carstva i drugih voda. Sva ostala božanstva mora bila su pod njegovom vlašću.⁵⁷ Njegov zaštitni znak je bio trozupac kojime je udarao u valove, izazivao potresa i razdvajao stijene. Posejdon je bio poznat po svojoj razdražljivosti i temperamentnosti kao što je bilo i more kojim je vladao. Svoju srdžbu iskazuje dizanjem valova, poplavom zemalja, ali i slanjem morskih nemani. No, s druge strane Posejdon nastupa kao milostivi darovatelj sretne plovidbe. Njegov dom je kristalna palača Ega koja se nalazi duboko ispod morske površine. Iz svoje palače Posejdon izlazi u svojim kolima koje vuku konji preko morske površine, dok se oko njega igraju morska božanstva i nemani.⁵⁸

7.3.2. Posejdon i Amfitrita

S obzirom da je bio gospodar mora, Posejdon je trebao ženu koja bi se ugodno osjećala u morskim dubinama. Njegov prvi izbor bila je Tetida, jedna od kćeri morskog boga Nereja. No, prema proročanstvu Tetidin sin trebao je biti jači od oca, stoga se Posejdon predomislio. Tetida se potom udala za smrtnika Peleja i dobila sina Ahileja. Posejdon zato izabire Tetidinu sestru Amfitritu. No, Amfitrita ga je odbila te pobjegla. Posejdon je za njom poslao dupina

⁵⁵ G. Schwab, *Najljepše priče klasične starine (dio drugi)*, str. 369. i 370.

⁵⁶ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 81.

⁵⁷ Isto, str. 81.

⁵⁸ G. Schwab, *Najljepše priče klasične starine (dio drugi)*, str. 375.

koji ga je toliko vješto zastupao da je Amfitrita popustila i pristala na vjenčanje. Iz zahvalnost je Posejdon postavio lik dupina među zvijezde. Amfitrita je Posejdonu rodila Tritona, Rodu i Bentesikimu. Amfitrita je, poput Here, bila ljubomorna na brojne Posejdonove afere.⁵⁹ Kada je saznala za njegovu vezu sa Scilom reagirala je na častan mitološki način, tražila je osvetu. Dok se Scila kupala, u vodu joj je stavila otrovno bilje. Rezultat je bio zastrašujući. Scila se pretvorila u čudovište sa šest psećih glava, dvanaest nogu i mnoštvo zubi. Nakon toga je Scila vrebala u spilji i postala poznata po tome što je otimala mornare s brodova. S njom se susreo i Odisej pri povratku kući te je od nje izgubio šest ljudi.⁶⁰

7.3.3. Sukobi s drugim bogovima

Kada su ljudi počeli živjeti u gradovima, svaki je bog izabrao jedan grad koji će biti njemu posvećen. No, znalo se dogoditi da je više bogova željelo isti grad. Zato je dolazilo do sukoba, a Posejdon je bio jedan od bogova koji se najčešće našao u takvim sporovima. Na njegovu nesreću, nije bio uspješan u raspravama, tako da je Egina pripala Zeusu, Naks Dionizu, Delfi Apolonu, a grad Atena božici Ateni.⁶¹ Posejdon je zbog gubitka Atene poslao poplavu. Da bi ga umirili Atenjani su uskratili ženama pravo glasa te zabranili muškracima da zadrže majčino ime.⁶² Posejdon je s Atenom ušao u sukob i zbog Trezena. Zeus je presudio da podijele vlast u gradu. Nezadovoljan stalnim gubljenjem pokušao je Heri preoteti Argolidu. Čak se odbio pojaviti pred olimpskim bogovima tvrdeći da prema njemu imaju predrasude. Zbog toga je Zeus odluku prepustio riječnim bogovima Inahu, Kefisu i Asterionu koji su presudili u Herinu korist. Za osvetu isušio je riječna korita svojih sudaca, pa od tada u njima ljeti nema vode.⁶³ U natjecanju za pokroviteljstvo nad Korintom Posejdon je imao više uspjeha. Naime, odlukom storukog Brijareja bog sunca Helije dobio je kao nagradu citadelu na Gornjem Korintu, dok je Posejdon preuzeo Istmo.⁶⁴

7.3.4. Mržnja prema Trojancima

Kao što je već spomenuto, Posejdon se zajedno s Apolonom i Herom pobunio protiv Zeusa. Za kaznu su Apolon i Posejdon morali raditi za trojanskog kralja Laodomena koji im je

⁵⁹ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 42.

⁶⁰ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 137.

⁶¹ I. Novak, *Bogovi i junaci u grčkoj i rimskoj mitologiji*, str. 19.

⁶² N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 186.

⁶³ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 42. i 43.

⁶⁴ E. J. Stafford, *Stara Grčka*, str. 59.

naredio da sagrade zidine koje bi štatile Troju. Kada su završili gradnju, Laodomen im je odbio platiti s dva konja kako su se bili dogovorili. Posejdon je za kaznu poslao morsko čudovište. Da bi spasio Troju, Laodomen je morao žrtvovati svoju kćer Hesionu. Na sreću, pojavio se Heraklo, ubio čudovište i spasio Hesionu. Iz tih razloga Posejdon nije bio sklon Trojancima te je zato stao na stranu Grka u Trojanskom ratu. No svejedno je mrzio Odiseja jer je oslijepio njegova sina ljudoždera Polifema.⁶⁵

7.3.5. Posejdon i konji

Posejdon se veže uz ovna, bika i konja. Dok je proganjao nimfu Teofanu, Posejdon se pretvorio u ovna. Plod te veze bio je ovan sa zlatnim runom. Bikove su mu prinosili kao žrtve, posebice crne bikove koji su tjerani u more u njegovu čast. No, Posejdon se najviše vezao uz konja koji su mu prinošeni kao žrtve, najčešće utapanjem. Posejdon je također darovao konje, a pripisuje mu se i jahačka vještina.⁶⁶ On je bio taj koji je darovao kralju Minosu veličanstvenog bijelog bika. No kad mu Minos nije prinio žrtvu, Posejdon je za osvetu u Minosovoj ženi Pasifaji probudio ljubavnu čežnju za spomenutim bikom. Iz te veze je nastao Minotaur.⁶⁷ Pauzanija navodi da je Reja, želeći spasiti Posejdona od gutanja, Kronu dala ždrijebe. Posejdon je navodno bio otac prvog konja. Začet je kada je Posejdon zaspao i nepažnjom prolio sjeme na stijenu. Ili je pak konj došao iz zemlje kad je Posejdon zabio trozubac u tlo kada se natjecao s Atenom oko Atike. Posejdon se znao i pretvoriti u konja. Jedanput je to napravio kada je spavao s Meduzom u Ateninom hramu. Atena je za osvetu pretvorila njenu kosu u klupko zmija otrovnica. Kada joj je Perzej odrubio glavu mačem, od prolivene krvi, nastao je ratnik Hrisaor i krilati konj Pegaz, potomci njene veze s Posejdom. Drugi put se pretvorio u konja dok je proganjao Demetru. Naime, nakon što je oteta njena kćer Perzofona, Demetra je lutala svijetom u potrazi za njom. Posejdon se tada u nju zaljubio, a Demetra, nastojeći se sakriti, pretvara se u kobilu i bježi u krdo. Posejdon se na to pretvorio u pastuha i silovao ju. Posljedica toga je crnogrivi konj Arion, koji je mogao govoriti i imao stopala poput ljudskih te Despoena čije se pravo, tajno ime moglo izgovoriti samo na eleuzinskim misterijama.⁶⁸

⁶⁵ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 131.

⁶⁶ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 136.

⁶⁷ E. J. Stafford, *Stara Grčka*, str. 59.

⁶⁸ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 136. i 137.

7.3.6. Štovanje Posejdona

Homer navodi da se Posejdon osobito štovao u mitskoj zemlji Feačana, zatim u Onhestu u Beociji, u Aheji u Egu te u Helici koja je nakon potresa 373. pr. Kr. završila pod morem. Također, Posejdon je bio poštovan i u Trezeni i na susjednom otoku Kaulariji, na otoku Tenu i kod Mikale u Maloj Aziji. U Ateni se slavio sukob Posejdona i Atene za Atiku. U Erehteju je postojao panj svete masline i rupa sa slanom vodom koja je nastala od udara Posejdonova trozubca.⁶⁹ U čast Posejdona, u proljeće su se održavale Istmijske igre na Istmu blizu Korinta svake druge godine, odnosno druge i četvrte godine svake Olimpijade. Povlašteno mjesto na igrama imali su Atenjani. Za vrijeme igara proglašavano je sveto primirje. Pobjednici su u početku dobivali vijenac od borovine, Posejdonove svete biljke, a zatim od celerova lišća. Prema legendi, igre je osnovao Sizif u čast Melikarta, sina orgomenskog kralja Atamanta.⁷⁰

7.4. DEMETRA I PERZEFONA (KORA)

7.4.1. Božica Zemlje

Demetra je kćer Krona i Reje. Po njezinom rođenju progutao ju je otac Kron, kao i ostalu djecu, bojeći se da ga ne svrgnu s vlasti. Zeus je bio jedino dijete koje Kron nije progutao. Stoga je Zeus oslobodio Demetru, te ostalu braću i sestre, svrgnuo Krona i zauzeo njegovo mjesto. Nakon pobjede, Zeus dovodi Demetru na Olimp i daje joj vlast nad zemljom i njezinom plodnošću.⁷¹ Demetra je na neki način pomlađena Geja. No, Geja se i dalje štovala kao zasebno božanstvo. Demetra se kasnije poistovjećivala s azijskom božicom zemlje Kibelom. Demetra predstavlja sposobnost zemlje da stvara vegetaciju. Ona omogućuje rast cvijeća, bilja i poljskih plodova. Stoga je Demetra začetnica poljodjelstva.⁷²

7.4.2. Otmica Perzefone

Demetra je sa Zeusom imala kćer Perzefonu poznatu i pod imenom Kora, u prijevodu djevojka. U Perzefonu se zaljubio Had koji ju je htio za ženu, a Zeus kao njezin otac je odobrio taj brak. Sklapanju toga braka pripomogla je i Geja stvaranjem cvijeće koje je

⁶⁹ August Musić, *Nacrt grčkih i rimskih starina*, Ex Libris, Zagreb 2002., str. 73. i 74.

⁷⁰ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 118.

⁷¹ Isto, str. 86. i 88.

⁷² G. Schwab, *Najljepše priče klasične starine (dio drugi)*, str. 377.

privuklo Perzfonu u dolinu, odakle ju je oteo Had. Cvijeće se tako veže uz ženidbu, a cvijeće koje je Geja stvorila su sunovrati koji se poput Perzefone vraćaju u proljeće.⁷³ Demetra je Perzfonu tražila devet dana i devet noći. Tijekom svoje potrage nije okusila hranu ni vodu. Jedina osoba koja je znala nešto bila je Hekata koja je čula vrisak Perzefone, ali nije vidjela otmicu. Desetog dana potrage prerušena Demetra dolazi u Eleuzinu. Kralj Kelej i kraljica Metanira ljubazno je primaju te joj nude da bude dadilja njihovom novorođenom sinu Demofontu. Dok je boravila na njihovom dvoru, Jamba ju je uspjela nasmijati svojim lascivnim stihovima. Za vrijeme večere, dok je pila samo ječmenu vodu začinjenu metvicom, Kelejev sin Abas ju je uvrijedio. Demetra ga je zatim pretvorila u guštera. Kako bi se iskupila, odlučila je Demofonta učiniti besmrtnim tako što ga je držala iznad vatre kako bi njegova smrtnost izgorjela. No, Metanira je ušla u prostoriju, prekinula Demetru te je dijete izgorjelo. Stoga je Demetra odlučila proslaviti Triptolema, još jednog sina Keleja. Dale mu je sjeme žita, drveni plug i kočije koje su vukle zmijske te ga poslala da ljude uči obrađivati zemlju i uzgajati žitarice. Zahvaljujući Triptolemu, Demetra je dobila i dugo očekivane vijesti o Perzefoni. Triptolem joj je ispričao da su njegova braća, pastir Eumpolp i svinjar Eubolej, čuvali svoja krda kada se zemlja otvorila i progutala Eubolejeve svinje. Pojavila se kočija, ali onaj koji je njome upravljao bio je nevidljiv, te je ugrabio djevojku i povukao ju sa sobom u zemlju. Tada Demetra s Hekatom odlazi kod Helija, koji sve vidi, i koji joj priznaje da je Had taj koji je oteo Perzfonu, uz dopuštenje Zeusa.⁷⁴ Lang donosi priču da se od tog vremena svinje bacaju u Demetrinu jamu. Potom bi jedna žena donosila trulo meso mrtvih svinja iz jame i stavljala ga na oltar gdje se to meso miješalo sa sjemenom žitarica kako bi žetva bila obilna. Trulo meso je zapravo služilo kao gnojivo.⁷⁵ Dokle god je Demetra tugovala, zemlja nije donosila plodove, a ljudima je prijetila glad. Stoga Zeus šalje božicu duge Iridu da zamoli Demetru da se vrati na Olimp. No, ona to odbija sve dok joj kćer ne bude vraćena. Zatim Zeus šalje Hermesa u podzemni svijet po Perzfonu. Perzefona se vraća svojoj majci, no Demetra je znala da ako Perzefona nešto pojede iz podzemnog svijeta morat će se vratiti Hadu. Stoga ju je pitala, a Perzefona, prema Homeru, joj govori da je pojela šipak. No, Ovidije tvrdi da je lagala, no njena laž je otkrivena kada je Askalf, sin rijeke Aheront, rekao da ju je vidio kako je pojela šipak. Za kaznu je pretvoren u sovu. Bilo kako bilo, Perzefona se morala vratiti u podzemlje. No, dogovoreno je da će tamo provesti trećinu godine, zbog čega tada njezina majka tuguje, a zemlja postaje neplodna. Ostatak godine, Perzefona provodi s majkom na

⁷³ J. Pinsent, *Grčka mitologija*, str. 25. i 26.

⁷⁴ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 64. i 65.

⁷⁵ Andrew Lang, *Mitovi, rituali i religija*, MTVC, Beograd 2004, str. 208.

zemlji, zbog čega i zemlja cvate. Tako je uspostavljen ciklus godišnjih doba.⁷⁶ Stoga se može reći da postoje dvije Perzefone. Ona Perzefona koja živi na zemlji s majkom dolazi s prokljanim sjemenjem te predstavlja žito koje hrani ljude i životinje i Perzefona koja živi s mužem pod zemljom predstavlja sjeme zasijano u zemlju. Koliko je bila povezanost između Demetre i Perzefone govori činjenica da su se štovale kao Dvije Božice.⁷⁷

7.4.3. Pluton

Ime Triptolem znači triput poorana njiva. Na takvoj njivi Demetra je spavala s Jasionom., želeći povećati plodnost usjeva.⁷⁸ Hathaway navodi kako se to dogodilo za vrijeme vjenčanja Kadma i Harmonije. Zeus je zato gromom ubio Jasiona. Bilo kako bilo, Demetra je rodila Plutona, što na grčkom znači bogatstvo. Prema Aristofanu, Pluton je ljudima donosio bogatstvo ili ih činio siromašnima. Zeus, kako bi osigurao da se bogatstvo širi bez obzira na zasluge, ga je oslijepio. Tako oni koji su bili pokvareni su postali bogati, a oni kojima je stalo do časti su postali siromašni. Stoga glavni lik u Aristofanovoj komediji vodi Plutona u hram Asklepija kako bi mu se povratio vid. Bogatstvo se ponovno jednako raspoređuje, no time se narušava prirodna ravnoteža i ljudi više ne prinose žrtve bogovima. To je dovelo do toga da je Hermes morao pronaći posao. Plutona su štovali u Eleuzini, a potom ga poistovjetili s Hadom. Hadovo ime je smatrano toliko strašnim da ga ljudi nisu htjeli izgovarati, pa su izgovarali Plutonovo ime. Ujedno se smatralo kako je u njegovnoj nadležnost bogatstva zakopana u zemlji poput zlata, srebra i dragog kamenja.⁷⁹

7.4.4. Eleuzinijske misterije

U čast božice Demetre održavale su se eleuzinijske misterije. Vjerovalo se da ih je sama Demetra uvela. Datiraju iz 1000. g. pr. Kr. Misterije su posvećenicima obećavale besmrtnost i ljepši život na drugom svijetu. Svi Grci su mogli sudjelovati, pa čak i stranci, ali samo ako nisu bili obredno nečisti. Prvo su bile male misterije u veljači i ožujku u atenskom predgrađu Agri na poluotoku Ilisu, a zatim velike misterije u rujnu. Misterije je vodio arhont bazilej, glavni svećenik. Sastojale su se od nošenja svetih kipova iz Eleuzine u Atenu kao pripremni dio. Potom su se kupali i čistili u moru, a potom prinostili žrtve, uglavnom svinje. Zatim su

⁷⁶ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 143. i 144.

⁷⁷ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 134.

⁷⁸ J. Pinsent, *Grčka mitologija*, str. 26.

⁷⁹ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 145. i 146.

putovali u povorci iz Atene natrag u Eleuzinu. Na putu su im ljudi koji su ih promatrali govorili obredne poruge, gefirizme (šale na mostu), dok su prelazili most. Potom je slijedilo pravo posvećenje u hramu Telesterion. Sadržaj misterija se nije smio odavati. Tijekom misterija su se održavale i drame na temu Demetre i Perzefone. Vrhunac misterija je pokazivanje zlatnog žitnog klasa i dodirivanje svetih predmeta. Deveti dan povorka se vraćala u Atenu. Eleuzinije su se kasnije održavale uz glazbena i sportska natjecanja svake četvrte godine sve do razdoblja Rima. Osim Eleuzinija, u čast Demetre održavale su se i svetkovine Tezmoforije koje su trajale tri dana. U njima su sudjelovale samo udane Atenjanke, dok muškarci nisu imali pristup. Sastojale su se od obreda vezanih uz poljoprivredu, a kako bi se povećala plodnost žena.⁸⁰ Demetri su se prinosili bikovi, krave i svinje kao znak plodnosti, te plodovi zemlje i med.⁸¹

7.5. HAD, KRALJ MRTVIH I ZEMLJA MRTVIH

7.5.1. Bog smrti

Had je bio sin Krona i Reje. Prilikom podjele svijeta između njega i njegove braće, Zeusa i Posjedona, Had je postao vladar podzemnog svijeta. Hadovu moć predstavljao je dvozubac koji mu je služio za tjeranje duša koje nisu uvijek bile voljne ići u podzemni svijet. Uz dvozubac, Hadov simbol bila je i kaciga nevidljivosti koju je dobio od Kiklopa. Kao što je već spomenuto, Had se zaljubio u Perzefonu, oteo ju i tako ju učinio svojom ženom. Unatoč tome, nije joj uvijek bio vjeran. Dvije njegove najpoznatije afere su bile s nimfama. Prva je bila Minta koja je zaslugom Perzefone pretvorena u biljku mentu. Također po njoj je nazvano jedno brdo bilizu Pilosa na poluotoku Peleponesu na kojemu je rasla menta. Druga nimfa u koju se Had zaljubio je bila Leuka koja je pretvorena u bijelu topolu. Had je bio najomraženiji bog među ljudima i bogovima. No, on nije mrzio čovječanstvo niti je bio nepravedan prema ljudima. Što se tiče njegove osobnost, Had je uvijek bio tmuran, smrknut te je tako i prikazivan u umjetnosti, uz bujnu kosu i bradu. Prikazuje se još kako sjedi na prijestolju. U desnoj ruci drži ključeve podzemnog svijeta, a u lijevoj žezlo. S njegove desne strane sjedi pas Kerber, lijevo uho mu je podignuto, a desno spušteno te napeto osluškuje.⁸² Biljke koje su

⁸⁰ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 107., 108. i 110.

⁸¹ V. Duruy, *Poviest Grčka*, str. 59.

⁸² H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 132. i 133.

posvećene Hadu su čempres i sunovrat, a štovao su na prostoru vulkanskih pećina koje su smatrane ulazom u podzemni svijet.⁸³

7.5.2. Podzemni svijet

Had, osim što je naziv vladara podzemnog svijeta, je ujedno naziv i samog podzemnog svijeta. Grci su na temelju istočnjačkih religija stvorili svoj svijet za mrtve. Svijet mrtvih opisuje Homer u svojoj Odiseji, a kasnije ga nadopunjava Pindar. Had se nalazi daleko na zapadu tada poznatog svijeta. Kada bi ljudi umrli, Hermes bi ih dopratio do ulaza u podzemni svijet kojeg je čuvao troglavi pas Kerber. Dopuštao je samo mrtvima da uđu u Had, ali ih je istodobno sprečavao da ga napuste. Kako bi mrtvi mogli ući u Had, Haron ih je prevezio svojom lađom preko rijeke Stiks, poznata i kao rijeka mržnje. Prijevoz se plaćao, stoga su pokojnicima njihove obitelji stavljali novčić u usta.⁸⁴ Robinson i Wilson pak navode da je Haron umrle prevezio preko rijeke Aheront, odnosno rijeke tuge, dok je rijeka Stiks služila bogovima za polaganje neprekršivih zakletvi. Osim Aheronta i Stiks, u Hadu su bile i druge rijeke. Tako se spominju Leta, rijeka zaborava, Kokit, rijeka plača te Flegeton, ognjena rijeka.⁸⁵ Kada bi mrtvi došli u podzemni svijet, tri suca su određivala njihovu daljnju sudbinu. Ta tri suca su bili Radamant, koji je sudio Azijatima, Eak, koji je sudio Europljanima i Minos, koji je sudio u najtežim slučajevima. Ljudi koji tijekom svog života nisu bili ni zli ni dobri odlazili bi na Asfodelske poljane gdje bi besciljno lutali. Ljudi koji su tijekom života bili zli odlazili su u Tartar, dok bi dobri ljudi odlazili u Elizej. Inače, Elizejom je vladao Kron. Također, u podzemnom svijetu su boravile i tri Erinije ili Furije: Tizifona, Alekta i Megara. One su imale zmije umjesto kose, pseće glave, kao ugljen crno tijelo, krvave oči i krila šišmiša. Slušale su kako se roditelji žale na djecu, stari na mlade, gosti na domaćine, narod na gradske vijećnike. A zadaća im je bila da, ako su te žalbe bile istinite, progone bez prestanka one koji su te žalbe prouzročili. Stari Grci su uglavnom nerado govorili njihova imena, pa su ih radije nazivali Eumenide, odnosno ljubazne.⁸⁶ Kako navodi Nancy Hathaway, u Hezoidovo vrijeme Had se sastojao samo od Ereba i Tartara, a kasnije je došlo do proširenja na ranije navedena područja. Većina mrtvih nije bila izložena velikom mučenju, jedino što su bili bezvoljni te su lutali u depresivnom okruženju. No ipak, ljudi su zazirali od Hada. Tako, u Odiseji, Ahilej govori Odiseju da bi radije bio rob na zemlji negoli kralj mrtvih.

⁸³ A. Musić, *Nacrt grčkih i rimskih starina*, str. 77.

⁸⁴ V. Lisičar, *Grci i Rimljani*, str. 119.

⁸⁵ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 134.

⁸⁶ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 84. i 85.

7.5.3. Stanovnici Hada

Za pojedince, Had je zaista bio strahovito mjesto, jer su morali trpjeti teške kazne za svoje grijehе. Tako je u Hadu mučenju bio izložen div Ttitije koji je pokušao silovati Letu, majku Apolona i Artemide. Za kaznu je prikovan za zemlju dok mu strvinari kljucaju jetru koja ponovno izrastaju. Zatim kralj Lapita Iksion koji je ubio svog tasta i tako postao prvi smrtnik koji je ubio svog rođaka. Pokušao je i zavesti Heru, ali ga je Zeus prevario tako da je od oblaka napravio Heru s kojom se Iksion sparao. Posljedica je prvi kentaur. Za svoje grijehе svezan je za vatreni kotač koji se stalno okreće. Tu su i Danaide, pedeset kćeri kralja Danaja. One su se trebale udati za pedeset sinova Danajeva brata Egipta. No, Danaj ih je nagovorio da tijekom prve bračne noći ubiju svoje muževe, što su i napravile, osim najmlađe Hipermnestre. Kažnjene su tako da su u Hadu morale nositi vodu u izbušenom vrču. Među najpoznatijim osuđenicima zasigurno je bio Tantal. On je bogovima poslužio svog sina Pelopsa. Njegova kazna, poznata kao Tantalove muke, bila je da mu voda dopire do brade, a iznad njega se nalazi najfinije voće. No, kada bi pokušao popiti vodu ili ugrabiti voće, ono bi se odmicalo. Tako je ostao vječno gladan i žedan. Jednako poznata kazna je i Sizifova. Najprije je naljutio Zeusa kada je riječnom bogu Asopu rekao da Zeus zavodi njegovu kćer Eginu. Potom je Hada na prevaru okovao u lisice i tako spriječio umiranje ljudi sve dok ga Ares nije oslobodio. Kasnije je ženi Meropi naredio da ne spali njegovo tijelo kako bi mogao tražiti od Hada da mu dopusti povratak među žive da pravilno obavi sprovod. No, kada je došao u svijet živih, Sizif se nije htio vratiti. Zato je Had morao doći osobno po njega. Za kaznu je morao gurati kamen uzbrdo, koji bi se kada dođe do vrha otkotrljao natrag. Sizif se morao onda spustiti niz brdo i započeti sve iznova.⁸⁷

7.6. HESTIJA, ČUVARICA OGNJIŠTA

Hestija je bila najmlađa i najstarija, prva i posljednja, najvažnija i najmanje važna. Hestija je prvo dijete Krona i Reje, stoga je najstarija. Prema tome, ona je i prva koju je Kron progutao, ali i posljednja koju je povratio. Zato je najmlađa. Hestija je olimpsko božanstvo koje se najmanje spominje. Nije sudjelovala u pobuni Olimpljanja protiv Zeusa, niti u ratu ili lovu, kao ni u nemirima i skandalima života na Olimpu⁸⁸ Ona je zajedno s Artemidom i Atenom djevičanska božica. Za njom su žudjeli Posejdon i Apolon, no ona je prisegnula Zeusovom

⁸⁷ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 147.-150.

⁸⁸ Isto, str. 152. i 153.

glavom da će zauvijek ostati djeвица. Razlog zbog kojeg se Posjedon i Apolon navode kao oni koji su joj nudili brak vjerojatno je posljedica toga što su oni, zajedno s Hestijom, imali svetište u Delfima. Također, Prijap ju je jednom prilikom pokušao silovati, no glasanje magarca ju je probudilo, te je Prijap pobjegao. To zapravo predstavlja zabranu zlostavljanja žena koje su došle pod zaštitu domaćeg ili javnog ognjišta.⁸⁹ Dakle, Hestiji je posvećeno ognjište. S obzirom da se oko ognjišta okuplja obitelj, ona je pod njezinom zaštitom, kao i kućni i obiteljski mir, sloga i zaštita. Ona je i zaštitnica doma, kao i države čija je temeljna jedinica obitelj.⁹⁰ U vezi s tim provodio se obred amphidromia. Tim obredom bi se rođeno dijete pet dana “vrtjelo” oko ognjišta, što je simboliziralo njegovo prihvaćanje u obitelj.⁹¹ Svako ognjište, bilo u privatnoj kući, bilo u javnoj zgradi bilo je posvećeno Hestiji. Svako prinošenje žrtve počinjalo je i završavalo odavanjem počasti Hestiji. U molitvama je uvijek zazivana prije ostalih bogova. Njoj u čast održavana je vječna vatra u svetom javnom ognjištu. Iz tog ognjišta su kolonisti uzimali vatru za javna ognjišta u budućim kolonijama.⁹² Pritanej, zgrada vlade u središtu Atene, bilo je Hestijino svetište gdje su neudate žene održavale vječnu vatru. Ondje su se primala poslanstva i gosti. Također je simboliziralo i zajedništvo grada.⁹³ Imala je svoje svetište i u Delfima gdje ju je predstavljao užareni ugljen. Njezini hramovi su bili okrugli, ali ono što je specifično jest da u hramovima nije bilo kipova ili slika. To su zabilježili i Pauzanija i Ovidije. U 5. pr. Kr. kada je sagrađen Partenon, nije prikazana među olimpskim božanstvima. Vjerovalo se da se povukla u korist Dioniza.⁹⁴ U umjetnosti je prikazana s velom na glavi i uvijek je bila obučena. Nije imala ukrase na kosi. Desna ruka joj se nalazila na kuku, dok je lijevom držala žezlo.⁹⁵

7.7. ATENA, DJEVICA RATNICA

7.7.1. Podrijetlo Atene

Atena prethodi Zeusu. Ona se pojavljuje u minojskoj civilizaciji na otoku Kreti. Smatrana je božicom tkanja, umjetnosti, zanata i arhitekture. Kada je došlo do erupcije vulkana 1470. pr. Kr. i mikenske provale, što je dovelo do pada minojske civilizacije, Atena se okreće ratu.

⁸⁹ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 53.

⁹⁰ V. Duruy, *Poviest Grčka*, str. 43,

⁹¹ E. J. Stafford, *Stara Grčka*, str. 64.

⁹² H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 137. i 138.

⁹³ V. Duruy, *Poviest Grčka*, str. 43,

⁹⁴ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 153.

⁹⁵ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 138.

Mijenja joj se i podrijetlo te postaje Zeusova kćer.⁹⁶ Po Homeru, koji ju spominje u svojoj Ilijadi i Odiseji, Atena je nastala samo od Zeusa, bez pomoći žene. Dok prema Hezoidu, Atena je kćer Zeusa i Metide. Kada je Zeus saznao da će njegov sin s Metidom biti jači od oca natjerao ju je da se pretvori u muhu i progutao ju. Metida je tada već bila trudna s Atenom, stoga je Atena iskočila iz Zeusa, točnije iz njegove glave.⁹⁷ Takav prikaz Atenina rođenja je odraz patrijahalnog društva nezadovoljnog time da su žene potrebne muškarcima da imaju djecu. Zato je, barem vrhovni bog, mogao roditi bez potrebe žene. Prema tome, dijete se već nalazi u muškom sjemenu, pa je doprinos žene istovjetan zemlji u kojoj se sije sjeme.⁹⁸ Također, po Gravesu Atena je bila partenogena kći Metide. Dolaskom Ahejaca, ona postaje kći Zeusa, njihovog patrijahalnog boga, a Zeus guta Metidu. Tako njezina obilježja, jer Metida predstavlja mudrost, prelaze na Zeusa. A Atenini hramovi su pošteđeni jer njezini sljedbenici se pokoravaju Zeusu.⁹⁹

7.7.2. Božica rata

Atena se nazivala i Parthenos, što znači djevica. Smatrala se jednakim muškarcima, te je voljela njihovo društvo. Kao što Eshil ističe u svojim Eumenidama, Atena je govorila: *"U svim stvarima moje srce naginje muškarcima, osim po pitanju braka."* Stoga su i mnogi muškarci uživali njezinu zaštitu. Branila je Agamemnona protiv Klitemnestre, štitila je njegova sina Oresta, zatim Herakla, Diomeda, Menaleja i Ahileja čija je srdžbu obuzdala. Jedan od njezinih omiljenih junaka bio je Odisej kojega je pratila na svim njegovim putovanjima uzimajući oblik smrtnika. Atena je bila i ratnica. Iz Zeusove glave je iskočila u punoj ratnoj opremi, izvikujući bojni poklič koji je odzvanjao nebom i zemljom. U bitkama se borila u prvim redovima. Za vrijeme rata u Troji bila je na strani Grka, jer Paris nije presudio u njenu korist na natjecanju u ljepoti. Bog rata Ares bio je njezin zakleti neprijatelj. Naime, Ares je bio nasilan, surov, uživao je u krvoproliću i impulzivan. S druge strane Atena je koristila lukavost i strategiju, a na rat je gledala kao nužnost, čiju surovost treba pripitomiti.¹⁰⁰ Atena je bila naoružana kacigom, kopljem i štitom. Od njezine odore najpoznatija je egida, oklopni prsluk od kože koze Amalteje koja je odgojila Zeusa. Homer navodi da je imala stotinu zlatnih resa. Spominje se da se na egidi nalazi i Meduzina glava sa zmijama čiji pogled

⁹⁶ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 190.

⁹⁷ A. Lang, *Mitovi, rituali i religija*, 190. i 191.

⁹⁸ J. Pinsent, *Grčka mitologija*, str. 25.

⁹⁹ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 13.

¹⁰⁰ I. Novak, *Bogovi i junaci u grčkoj i rimskoj mitologiji*, str. 30. i 31.

ljude pretvara u kamen.¹⁰¹

7.7.3. Svestrana Atena

Pod njezinom zaštitom nalazi se i zemljoradnja. Atena je, naime, izumila plug i grablje i naučila ljude kako da upregnu volove. Također je naučila ljude pripitomljavanju konja. Tako je Erihtoniju, o kojem će nešto više biti rečeno malo kasnije, pokazala kako da upregne konje u kočiju, dok je ratnika Belerofonta naučila kako da ukroti Pegaza. Ateni pripada i brodogradnja. Danaju, ocu pedeset kćeri koje su spomenute u poglavlju o Hadu, je pokazala kako da sagradi brod s pedeset vesala. A nadgledala je i izgradnju broda Argo kojim su Jazon i argonauti išli u potragu za zlatnim runom. Izumila je i flautu, ali ju je bacila kada je vidjela da joj puhanju u nju izobličuje lice. Ateni se pripisuju i kućni poslovi tradicionalno namijenjeni ženama zбо čega se te djelatnosti nazivaju još i Atenina djela. Jedan od tih poslova bilo je i tkanje. Arahna, koja je i sama bila izvrsna tkalja, stoga izaziva Atenu na natjecanje. Atena, uvrijeđena samom činjenicom što ju je Arahna izazvala, ali i zato što joj je rad bio bez greške ga je poderala. Arahna se zato objesila, a Atena ju pretvara u pauka, a konopac kojim se objesila u paukovu mrežu. Od životinja Ateni je bila posvećena sova, simbol mudrosti, te zmija, a od biljaka maslina.¹⁰²

7.7.4. Paladij

Atena se još naziva i Palada, po prijateljici koju je slučajno ubila, a od maslinova drveta pravi kip nazvan paladiji. Taj kip je pao s neba kada je Ilos, osnivač Troje, tražio odobrenje za izgradnju grada. Za vrijeme rata u Troji nalazio se u gradskoj citadeli. Dokle god se paladiji nalazio u gradu, Troja je bila sigurna od pada, unatoč tome što je Atena bila na strani Grka. Kada su ga Odisej i Diomed ukrali, grad je osvojen. Kip se kasnije pojavljivao u Argu, Sparti, Ateni i Rimu, gdje je bio smješten u Vestinom hramu. Vjerovalo se da je paladiji spasio Rim od Gala 390. pr. Kr. Kada je hram 241. g. pr. Kr. zahvatio požar vrhovni svećnik je spasio paladiji, ali je pritom izgubio vid.¹⁰³

¹⁰¹ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 188. i 189.

¹⁰² H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 143.-145.

¹⁰³ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 186. i 187.

7.7.5. Natjecanje za grad Atenu

Atena se jednom prilikom sukobila s bogom Posejdom za vlast nad Atikom i gradom Atenom. Zeus zato određuje da će Atena i Posejdon darivati grad, i čiji poklon bude vrijedniji dobit će vlast nad Atikom. Odluku je trebao donijeti atenski kralj Kekrop. Posejdon zabija svoj trozubac u stijenu i iz nje iziđe slana voda, dok Atena daruje stablo masline. Kekrop odlučuje da je gradu ipak vrijednija maslina negoli slana vode koje ionako ima u moru. Od tada Atena postaje božica i zaštitnica grada koji po njoj dobiva svoje ime. U gradu je Ateni u čast sagrađen hram Partenon s veličanstvenim kipom, djelom kipara Fidije.¹⁰⁴

7.7.6. Erihtonije

Kekrop je uvo monogamiju, podijelio Atiku na dvanaest komuna, izgradio hramove Ateni te umjesto krvne žrtve uveo darivanje ječmenih pogača. Kekropova najstarija kćer Aglaura, odgajala je ranije spomenutog Erihtonija. Naime, kada je Atena došla Hefestu da joj izradi oklop, on je želio s njom voditi ljubav. Ona ga je odbila, no Hefest je zbog uzbuđenosti ejakulirao po njenoj nozi. Atena je tada uzela vunu, obrisala sjeme i bacila ga. Sjeme je oplodilo majku zemlju, Geju, te je ona rodila Erihtonija, dijete sa zmijskim repom. Atena ga tada sakriva u košaru i predaje Aglauri. Kada su njezine sestre, Hersa i Pandorsa te njihova majka Agraula vidjele u košari dijete sa zmijskim repom skočile su s atenske Akropole u smrt. Atena je bijelu vranu koja joj je donijela vijest pretvorila u crnu, te je vranama zabranila dolazak u Akroplu. Također je kamen koji je nosila kao pojačanje za tvrđavu od žalosti ispustila i tako je nastalo brdo Likabet. Da bi zaštitila Erihtonija stavila ga je u svoj štit, egidu. Kada je odrastao, Erihtonije je postao kralj Atene. On je uveo štovanje božice Atene, učio ljude kako da se služe srebrom i uveo četveroprežna kola. Njegov lik postavljen je na nebo kao zvijezde Auriga (kočijaš). Smatralo se da stara kraljevska obitelj Erehteida u Ateni potječe upravo od Erihtonija. Nosili su zlatne zmije kao amajlije.¹⁰⁵

7.7.7. Svečanosti u čast Atene

Erihtonije je osnovao i Panatenaje, svečanosti posvećene Ateni. Sastojale su se od prinošenja žrtve, povorke, atletskih igara te recitiranja epske poezije. Recitiranje je zamijenjeno

¹⁰⁴ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 84.

¹⁰⁵ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 68.-70.

glazbenim natjecanjem pod utjecajem Perikla. Pobjednik je nagrađen amforom s maslinovim uljem koja je imala naslikanu Atenu s kopljem. Poseban dio svečanost bilo je odjevanje paladija u peplos, odnosno vunenu tuniku zadnjeg dana svečanosti. Tunika, koje su pravile djevojke iz aristokratskih obitelji je prikazivala Atenu u borbi. Paladij je u početku bio drveni kip u ljudskoj veličini, a od 456. pr. Kr., odijevan je Fidijin kip. Riječ je o brončanoj skulpturi Atene koja je bila visoka 11 metara. A osamnaest godina kasnije Fidija je završio 13 metara visok kip Atene Partenos od zlata i bjelokosti. Kip u jednoj ruci drži božicu pobjede Niku, a u drugoj koplje. Pored kipa se nalazi zmija i štit na kojem je Fidija u reljefu izradio svoj i Periklov portret što je dovelo do osude za bezbožnosti i privremenog zatvaranja. S obzirom na njegovu veličinu, peplos su prvo stavili na jarbol broda postavljenog na kolica i zatim ga provezli gradom. Deset mjeseci poslije Panateneja, Atenjani su slavili Plinterije. Svetkovina je bila samo za žene. One bi odnijele kip do mora, skinule mu odjeću te kip i odjeću oprale i potom ga vratile u hram. Svetkovina je bila u čast Aglaure, koja se po nekim navodima, također ubila. Ljudi nakon toga, u znak žalosti, nisu prali odjeću godinu dana. Plinterije su označavale kraj žalosti. Atenjani su kasnije svetkovinu počeli smatrati nesretnom ili neprofitabilnom jer su vjerovali da Atena na taj dan pere pa se ne može brinuti za smrtnike. Stoga su Atenjani na taj dan prestali sklapati poslove.¹⁰⁶

7.8. SJAJNI APOLON

Po utjecaju koji je imao na stare Grke, Apolon je smatran najznačajnijim grčkim bogom. Navodi se da grčki narod ne bi postao ono što je bio da nisu štovali Apolona.¹⁰⁷ Lord Byron Apolona naziva “*bogom života*” i “*suncem u ljudskom obličju*”. Herodot kaže da zna koliko ima zrnca pijeska te kakve su dimenzije Zemlje, a Sofoklo navodi da Apolon može vidjeti budućnost u pepelu vatre koja se gasi. Apolon predstavlja sve ono na što se misli kada se kaže grčki bog.¹⁰⁸ Jedan je od najstarijih grčkih bogova. Vjerojatno je njegov kult u Grčku došao iz Male Azije.¹⁰⁹

¹⁰⁶ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 189 i 190.

¹⁰⁷ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 141.

¹⁰⁸ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 166.

¹⁰⁹ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 86.

7.8.1. Apolonovo rođenje

Što se tiče njegova mitološkog podrijetla, za Apolona se navodi da je sin Zeusa i Lete. Ljubomorna Hera na svojoj je strani imala božicu poroda Ilitiju te nije dopuštala da Leta rodi na mjestu do kojeg dolazi sunce. Također je poslala zmiju Pitona da progoni Letu koja naposljetku pronalazi utočište na plovećem otoku Delu. Zeus ga je učvrstio, a Posejdon sakrio od sunca valovima i tako udovoljio Herinim uvjetima. Usto je Ilitija potkupljena ogrlicom, i Leta je konačno mogla roditi.¹¹⁰ Prema jednoj verziji na otoku Delu zajedno s Apolonom rođena je njegova sestra blizanka Artemida, a prema drugoj verziji, ona je rođena devet dana ranije na susjednom otoku Ortigija. U svakom slučaju, od tada na otoku Delosu nitko nije smio biti rođen niti je na njemu mogao umrijeti. Stoga su ljude koji su bili teško bolesni, kao i trudnice, prevozili do otoka Ortigije.¹¹¹

7.8.2. Delfi

Apolon par dana nakon rođenja kreće u potragu za Pitonom. Pronalazi ga na padinama Parnasa, gdje je Piton štitio Gejino proročište. Tamo ga ubija i ostavlja da trune na suncu. Tako ujedno preuzima i vlast nad proročištem. Zbog ubojstva Pitona dobiva naziv pitijski, a njegova svećenica u proročištu Pitija. Inače, riječ Piton dolazi od grčkog glagola trunuti. To mjesto je također bilo poznato i kao središte svijeta. Zeus je, naime, poslao dva orla na suprotne krajeve zemlje te im naredio da ponovno lete prema sredini. Točka u kojoj su se susreli naziva se omphalos, pupak svijeta.¹¹² Zbog ubojstva Pitona Geja je tražila da se Apolon očisti od grijeha. Stoga, Apolon u čast Pitona osniva Pitijske igre, dok Geja napušta proročište. Puzanija, u kojeg nalazimo najdetaljnije navode, kaže da je u davnini proročište pripadalo Geji i Posejdonu, te da ga je ona kasnije predala Temidi, a Temida darovala Apolonu. Posejdon je isto tako prenio svoj dio svetišta Apolonu u zamjenu za grad Kalauriju. I Apolodor, Eshil, Euripid i Orfčke himne slažu se s Puzanijom da je svetište pripadalo Temidi.¹¹³ U svakom slučaju, Apolon dobiva proročište i daje mu ime Delfi. Ime potječe ili od njegova sina sa svećenicom Tijom, ili po delfinu u kojeg se Apolon pretvorio kada je s Parnasa ugledao kretsku lađu i doveo je u luku Krisu, a mornare učinio svojim

¹¹⁰ J. Pinsent, *Grčka mitologija*, str. 28.

¹¹¹ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 84. i 85.

¹¹² N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 165. i 166.

¹¹³ Pedro Olalla, *Mitološko atlas Grčke*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2007. str. 94.

svećenicima.¹¹⁴ Tijekom zimskih mjeseci Apolon je proročište prepuštao Dionizu, dok je on odlazio u zemlju Hiperoborejaca, iz koje je navodno došao, koja se nalazila iza sjevernog vjetra. Stoga se u Delfima godišnja ritualna procesija uvijek kretala u pravcu sjevera.¹¹⁵ Zamjena starog božanstava s kultom novog, olimpskog boga predstavlja posljednji val seobe indoeuropskih naroda u Grčku. Apolonov trijumf nad Pitonom govori o nastojanju da se divljaštvima mračnih doba suprostavi kultura i zakon, razum i ravnoteža, znanje i stvaralaštvo kao božji zakoni i darovi. Delfi su imali veliko političko i vjersko značenje u VII. i VI. st. pr. Kr. jer ovdje su se kroz proročanstva koja dolaze od samog Apolona odobravalala i zabranjivala sva djela grčkog naroda, od osnivanja kolonija do ratova između gradova država.¹¹⁶

7.8.3. Liječnik i glazbenik

Apolona se smatralo civilizirajućom snagom. On je bio bog proricanja, pročišćenja, glazbe te je štitio stada. Poznat je i pod nazivom Phoibos, što znači sjajni, blještavi. Kao takav se od 5. st. pr. Kr. poistovjećivao s bogom sunca Helijem. Homer ga u svojoj Ilijadi spominje kao “*daljinometnog*” i “*gospodara srebrnoga luka*”. On je svojim strelicama Grcima donio kugu jer nisu poštovali njegova svećenika.¹¹⁷ Apolon je zaslužan i za smrt Ahileja, a također je progonio i njegova sina Neoptolema. Na kraju ga je i ubio u Delfima gdje je Neoptolem došao po savjet. Njegovo djelo je smrt Niobinih sinova, koja je uvrijedila njegovu majku, kao i diva Titija koji je pokušao silovati Letu. Kao što je već ranije spomenuo ubio je i Pitona. Osim što je znao donositi smrt, znao je i liječiti bolesti. Bio je zaštitnik od kuge. Znao je otjerati zlo, stoga se njegov kip postavljao na opasna mjesta, a ljudi su mu se obraćali kada bi se našli u opasnosti. Poznavao je i obrede pročišćavanja. Zato su se u njegovu čast održavale svetkovine Thargelia. Dva muškaraca, od kojih je jedan predstavljao ženu, a drugi muškarca prolazili su gradom. Ljudi bi ih tukli štapovima, kamenovali i na kraju spalili ili protjerali u brda. Oni su tako sa sobom odnijeli grijeha svih stanovnika te se tako grad pročistio.¹¹⁸ Apolon je bio bog gradova. Prije nego što bi se osnovao novi grad ili kolonija, Grci su u Delfima tražili odobrenje.¹¹⁹ U njegovoj nadležnosti bila je i glazba. Bio je iznimno nadaren u sviranju lire, a svoju prvu liru dobio je od Hermesa. No, bio je i osjetljiv na kritike. Jednom prilikom satir Marasija ga je izazvao na natjecanje. Marasija je svirao na flauti, istoj onoj flauti koju je

¹¹⁴ A. Jurić, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, str. 324.

¹¹⁵ M. Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, str. 165.

¹¹⁶ Furio Durando, *Drevna Grčka: zora zapada*, Mozaik knjiga, Zagreb 1999., str. 207.

¹¹⁷ E. J. Stafford, *Stara Grčka*, str. 72.

¹¹⁸ I. Novak, *Bogovi i junaci u grčkoj i rimskoj mitologiji*, str. 10. i 11.

¹¹⁹ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 139.

Atena odbacila, a Apolon je, naravno, svirao na liri. Muze, Apolonove pratiteljice, su trebale presuditi. U jednom trenu, Apolon je okrenuo liru i nastavio svirati. Marasija to nije mogao ponoviti s frulom, te je izgubio natjecanje. Za kaznu, Apolon ga je objesio na bor i oderao mu kožu. Satiri, pastiri i nimfe su toliko plakali od žalosti da je tako nastala rijeka Marasija u Maloj Aziji.¹²⁰ Bio je i zaštinik mladića (kurosa) te njihov uzor. Stoga su mu mladi muškarci u obredu koji je označavao njihov ulazak u muževnu dob kao žrtvu prinosili kosu koju su prvi put ošišali. Apolon je bio prototip muževne ljepote i muških vrline.¹²¹

7.8.4. Apolonove ljubavi

Apolon je, kao i drugi bogovi, volio mnoge smrtnice. No, one mu nisu uvijek bile naklonjene. Tako je Dafne koje je bježala od njega pretvorena u lovor koji je od tada posvećen Apolonu. Marpesa je radije izabrala smrtnika za muža negoli Apolona jer se bojala da će je Apolon, kada ona bude ostarila, ostaviti. Apolon je volio i trojansku princezu Kasandru kojoj je poklonio dar proricanja. No, ona ga je i dalje odbijala, pa je učinio da nitko ne vjeruje njezinim proročanstvima. Zatim je tu bila i Koronida, koja ga je prevarila. Zato je vranu koja mu je donijela tu vijest pretvorio u crnu. Naime, do tada su vrane bile bijele. A Koronidu je kaznio tako što ju je ubio, ali je uspio spasiti dijete koje je Koronida nosila. Dijete je nazvao Asklepije, te ga je dao kentauru Hironu na odgoj. Asklepije je naučio mnoge vještine, a posebno je bio nadaren u liječenju. Čak je oživljavao mrtve što je izazvalo bijes Zeusa pa ga je ubio. Apolon se zaljubio i u Cirenu. Odveo ju je u Afriku u zemlju koja će po njoj dobiti ime. S njom je dobio sina Aristeja, boga pčelarstva, maslinarstva i lova. Apolon je volio i muškarce, ali ni s njima nije imao sreće. Ističe se Hijacint kojeg je slučajno usmrtio diskom. Pretvorio se u cvijet koji je nazvan po njemu, u prijevodu zumbul.¹²²

7.9. ARTEMIDA, DJEVICA LOVAC

Artemida je bila, kao što je ranije rečeno, Apolonova sestra blizanka te kći Zeusa i Lete. Prema Kalimahu, Artemida je u dobi od tri godine zamolila oca: *"Molim te, daj mi vječnu nevinost, onoliko imena koliko ih ima i moj brat Apolon, luk i strijelu poput njegovih, dužnost da nosim svjetlost, dugu lovačku tuniku do koljena, obrubljenu crvenom bojom šafrana,*

¹²⁰ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 169.

¹²¹ I. Novak, *Bogovi i junaci u grčkoj i rimskoj mitologiji*, str. 8.

¹²² M. Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, str. 164. i 165.

pratnju od šezdeset mladih morskih nimfi, mojih godina, dvadeset riječnih nimfi s Amnisa na Kreti koje će brinuti o mojim čizmicama i hraniti pse dok sam u lovu, sve planine svijeta, i na kraju, grad koji odaberem. Želim samo jedan grad, jer veći dio vremena ću provoditi u planinama. Nesrećom, žene će me pri porodu često zazivati jer me majka Leta nosila i rodila bez bolova, pa su me zato suđenice odredile za zaštitnicu poroda.” Zeusu se Artemida toliko svidjela da joj je dao trideset gradova, na kopnu i na otocima te je učinio zaštitnicom njihovih puteva i luka. Na Kreti je odabrala devetogodišnje nimfe za svoje pratilje. Od Kiklopa je dobila srebrni luk i tobolac za strijele. Prve dvije mete su joj bile drveće, treća divlja životinja, a četvrta grad nepoštenih ljudi. Od Pana dobiva lovačke pse koji su bili toliko snažni da mogu rastrgati lava.¹²³

7.9.1. Artemida i Apolon

Artemida ima proturječna svojstva. S jedne strane ona svojim strelicama donosi trenutnu smrt i patnje smrtnicima, s druge strane ublažava bolove. Svojim strelicama, zajedno s bratom Apolonom tijekom rata u Troji, donosi smrt Grcima.¹²⁴ To nije bio jedini put kada je djelovala zajedno s bratom. Tako je s Apolonom usmrtila diva Titija, koji je htio silovati Letu, te je ubila Niobine kćeri koja se hvalila da ima više djece od Lete. Kako je Apolon bio poistovječivan sa suncem, tako je Artemida postala božica mjeseca. Bila je poistovječivana i s bliskoistočnom božicom Kibelom te kretskom božicom lova Britomartis i Afejdom s Eginom.¹²⁵

7.9.2. Božica divljih zvijeri

U Homera se opisuje *“kako streljačica Artemida kroči gorama, dugim leđima Tajgeta ili Erimata, gdje je uveseljavaju divlji veprovi i hitri jeleni; s njom jure nimfe, Zeusove kćeri; među svima njima visoko se uzdiže glavom i čelom, premda sve zrače ljepotom”*. Eshil ju naziva *“gospodaricom surovih planina”*. Povezana je s prirodom, sa životinjama i stablima. U Ilijadi se naziva *“gospodaricom divljih životinja”*. Vaza Francois, koja je nastala u Ateni pola stoljeća prije Eshila i Pindara, prikazuje kako Artemida u svakoj ruci za vrat drži lava i kako jednom rukom za vrat hvata panteru, a drugom jelena. Eshil u svom Agamemnonu spominje kako se sažalila nad skotnom zečicom koju su rastrgali orlovi. Time se naglašava njena briga

¹²³ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 59.

¹²⁴ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 141.

¹²⁵ E. J. Stafford, *Stara Grčka*, str. 74.

za divlje životinje. Veže se i uz lavove. Njezin hram u Tebi na ulazu je imao lavlje kipove. Zatim uz jelena i košutu. Njezina slika u hramu Despojne u arkadijskom Akakeziju ogrnuta je jelenjom kožom. A spominje se i njezin sveti otok nedaleko Kolofone gdje su dolazile skotne košute da bi se okotile. Imala je sveti gaj na rijeci Timav gdje su divlje životinje postale pitome i gdje se životinje nisu lovile. Divlje životinje su se i žrtvovala Artemidi. U Patrama u Aheji živi veprovi, jeleni, srne, vukovi i medvjedi su se spaljivali. Bila je i zaštitnica lova. Zato ju Homer zove “*nositeljicom luka*”, “*streljačicom*” i “*bučnom*” zbog buke koju stvara pri lovu. Lovci su se njoj zahvaljivali za uspjeh u lovu te su joj kao dar ostavljali glave ubijenih životinja na stablima.¹²⁶ U njezinom društvu stoga je često boravio jednako vješt lovac Orion. No, Apolon je postao ljubomoran te je na prevaru nagovorio Artemidu da svojom strijelom pogodi točku daleko na moru. Ona je to učinila i tako usmrtila Oriona. Kada je saznala što je napravila postavila ga je na nebo kao zvijezde. Po drugoj verziji, Orion se hvalio da mu nijedna životinja ne može nauditi. Stoga je Artemida poslala škorpiona koji ga je jednim ubodom usmratio. To je trebalo upozoriti ljude da ne budu oholi. U svakom slučaju, Orion je završio na nebu, zajedno sa škorpionom. Kad je zvijezde Škorpiona izlazilo, zvijezde Oriona je zalazilo, tako da su bili međusobno najviše udaljeni.¹²⁷

7.9.3. Artemidini medvjedi

Od svih divljih životinja, medvjed se najviše veže uz Artemidu. To potvrđuje prča o Kalisti, njeninoj svećenica koju je Zeus silovao. Kada je Artemida saznala da je trudna, pretvorila ju je u medvjeda. Sina kojeg je Kalista rodila nazvan je Arkad, što je grčka riječ za medvjeda. Dok je Kalista kao medvjed živjela u šumi, ugledala je svog sina i željela mu se približiti. No, on nije znao da je to njegova majka pa ju je ubio svojim strijelama. Stoga je Zeus majku i sina postavio na nebo kao zvijezde velikog i malog medvjeda. Također je medvjed jednom ušao u Artemidino svetište u Ateni. Svećenici su ga uspjeli pripitomiti te je postao atrakcija. No, jedna djevojčica ga je izazivala, stoga ju je ogrebao. Na to su njena braća ubila medvjeda. Zbog tog ubojstva Atikom se proširila kuga. Da bi zaustavili kugu, Atenjani od proročišta saznaju da moraju održati obred arkteia, odnosno medvjedi obred koji je postao dijelom svetkovine u čast Artemide. Inače, obred je bio osobito popularan u Brauronu, jednom od atenskih okruga. Služio je kao obred inicijacije u kojemu su sudjelovala djevojčice u dobi od 5 do 10 godina. Nazivale su se arktoi, odnosno medvjedice. One su tijekom obreda nosile

¹²⁶ Walter F. Otto, *Bogovi Grčke*, AGM, Zagreb 2004., str. 112.-115.

¹²⁷ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 179.

haljine boje šafrana te su na Artemidinom oltaru ostavljale igračke, lutke i uvojke kose. Također su morale žrtvovati kozu. Obredom su napuštale svoje djetinjstvo, spremne za novu fazu života u kojem im Artemida neće biti najvažnija božica.¹²⁸

7.9.4. Zaštitnica mladenaštva

Prema tome, obredi prijelaza su bili pod Artemidinom zaštitom. Kako obredi koji su se odnosili na djevojčice, tako i oni koji su se odnosili na dječake. U Sparti je Artemida izjednačena s lokalnom božicom Ortijom, stoga se nazivala Artemida Ortija. U njenu čast bi dječaci nastojali uzeti sa žrtvenika sir, dok su ih drugi trebali spriječiti tako da su ih udarali bičevima. To je trebala biti zamjena za nekadašnje žrtvovanje ljudi. Vjerovalo se da je drevni kulturni kip uživao u prolivenoj krvi. Artemida se povezivala i s rađanjem djece. Zato je ponekad bila izjednačena s božicom poroda Ilitijom. To je ostatak nekadašnjeg štovanja Artemide kao božice majke što se u davnini objašnjavalo kao posljedica njezina bijesa zbog gubitka djevičanstva. Da bi pridobile Artemidu, djevojke su joj prinose žrtve kada bi prelazile iz područja njezine zaštite u područje kojim je vladala Afrodita. A kada bi se udale nastavile bi prinosit žrtve i moliti se Artemidi da ih ne bi kaznila porođajnim mukama ili smrti tijekom poroda.¹²⁹

7.10. ZLATNA AFRODITA

7.10.1. Rođenje i podrijetlo

Postoje dvije verzije Afroditina rođenja. Prema Homeru, te Euripidu i Apolodoru, Afrodita je rođena od strane Zeusa i Dione, rezultat tjelesne požude. Diona je bila božica kiše, a ona je toliko slabo prisutna da je njeno ime zapravo nastalo od imena Zeus. Drugu, i poznatiju, verziju nam donosi Hezoid koji kaže da je Afrodita rođena iz bijele pjene (na grčkome *aphros*) koja je nastala nakon što je Kron odsjekao Uranu genitalije i bacio ih u more. Neko je vrijeme pjena plutala, stoga je Afrodita poznata i kao zaštitnica dobre plovidbe.¹³⁰ Pjena je plutala do otoka Kitere, a zatim do Cipra, gdje je Afrodita stupila na tlo. Trava i cvijeće su rasli pod njezinim nogama, a Hore, božice godišnjih doba obukle su je u zlatnu haljinu, stavili joj

¹²⁸ Isto, str. 180.

¹²⁹ E. J. Stafford, *Stara Grčka*, str. 75.

¹³⁰ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 155.

vijenac na glavu, a vrat i grudi ukrasili nakitom. Afrodita je zatim u pratnji Erosa (ljubavi) i Himere (požude) došla na Olimp.¹³¹ Platon razlikuje dvije Afrodite. Afrodita Pandemos (svezemaljska), koja je simbol vulgarnog i grešnog i Afrodita Uranija (nebeska), koja je bila simbol uzvišene, čiste ljubavi.¹³² Afrodita vuče podrijetlo od bliskoistočnih božica ljubavi koje su istodobno bile božice mjeseca, plodnosti, biljaka, zvijeri i žena. Kod Feničana se nazivala Astarta, kod Asiraca Ištar, a kod Babilonaca Milita. I sami Grci su priznali da Afrodita ima azijske korijene. Herodot spominje hram u bliskoistočnom grad Askalonu, kojeg smatra najstarijim, odakle je krenulo štovanje Afrodite na Cipru, prema navodima samih Ciprana, dok su Feničani iz Askalona prenijeli kult Afrodite na Kiteru. Pauzanija govori da je Afroditin hram na Kiteri najsvetiji i najdrevniji njezin hram kod Grka.¹³³

7.10.2. Afroditini darovi

Afroditini darovi su ljepota i draž. Ona je najljepša žena, simbolizira čistu žensku ljepotu i ljupkost. Pjesnici je, a posebice Homer, nazivaju zlatnom, a spominje se i kao nasmiješena božica. U njezinoj pratnji se nalaze Harite. Afrodita ima pojas koji svakoga tko ga nosi čini neodoljivim. Taj pojas je posudila Heri tijekom Trojanskog rata. Nitko nije imun na Afroditine čari, ni životinje, ni ljudi, a ni bogovi, osim tri djevičanske božice Atene, Artemide i Hestije. Pod njezinom zaštitom nalaze se i prostitutke. Osim što je božica romantične ljubavi, božica je i prijateljske ljubavi. Ona sklapa i održava prijateljstva, a Apolodor ju smatra božicom povezanosti među prijateljima i prijateljicama. Afroditi pripada milost i sreća koja bez truda postiže pobjede. Uz Afroditu se veže brak i rađanje djece iako ona nije božica braka kao Hera, već ona predstavlja žudnju zbog koje su ljudi voljni razoriti brak. Najpoznatiji primjer toga je ljubav Parisa i Helene. U natjecanju u ljepoti Paris je odabrao Afroditu u zamjenu za ljubav udane Helene, koja se smatrala najljepšom ženom na svijetu. Zbog tog odabira dolazi do Trojanskog rata. Ali kao što donosi sreću muškarcima, tako uzrokuje propast ženama. Njezinom zaslugom Fedra se zaljubljuje u posinka Hipolita, Tezejeva sina, što završava tragično za oboje. Ona je uzrokom što se Pasifaja zaljubila u bika te rodila Minotaura. Kao što je spomenuto, Afrodita je bila božica mora i plovidbe, ali ne poput Posejdona. Svojom pojavom je smirivala valove. Naziva se “*božica mirnog mora*” jer omogućuje pomorcima da sretno dođu u luku. Herostrat iz Naukratije priča kako je njezin kip koji je kupio u Pafu

¹³¹ V. Duruy, *Poviest Grčka*, str. 41.

¹³² V. Lisičar, *Grci i Rimljani*, str. 118.

¹³³ A. Lang, *Mitovi, rituali i religija*, str. 196. i 197.

zaštitio njegov brod i mornare te su sretno stigli na kopno. Zato se još zove “*božica sretne plovidbe*” i “*božica luke*”. Njezino proročište u Pafu davalo je odgovor kakva će biti plovidba. Uz Afroditu se veže rascvjetana priroda. Posvećeni su joj sveti vrtovi. U Knososu na Kreti zvala se “*božica cvijeća*”, a pripada joj i proljeće. Na oltaru njezina hrama na gori Erik svakog jutra bi nestali tragovi vatre, a pojavljivao bi se zelenilo. Biljke koje joj pripadaju su mirta i jabuka.¹³⁴

7.10.3. Brak, ljubavnici i djeca

Afrodita je bila udana za Hefesta, ali ga nikada nije istinski voljela, već ga je varala s Aresom. Helije koji sve vidi obavijestio je Hefesta o aferi. Na to je Hefest napravio lance, tanke poput paukove mreže i postavio na postelju kao zamku. Kada je Afroditi došao Ares, Hefestov izum ih je uhvatio u zamku. Hefest je pozvao sve bogove da dođu svjedočiti njegovoj sramoti.¹³⁵ S Aresom je Afrodita imala Harmoniju, ženu tebanskog kralja Kadma. Njihov sin je i Eros, poznatiji kao rimski Kupidon. Bio je Afroditin pratilac, te je nosio luk i tobolac sa strijelama. Ponekad se navodi kao sin zapadnog vjetrova Zefira i božice duge Iride. U svakom slučaju, treba ga razlikovati od Erosa koji je nastao pri stvaranju svijeta. Afrodita je imala i niz drugih ljubavnika. Jedan od njih bio je argonaut But. Spasila ga je kada je skočio s broda u more da se približi sirenama i ga odvela na zapad Sicilije. Ondje je njihov sin Erik (koji se navodi i kao Posejdonov sin) postao kralj istoimene planine gdje je sagradio hram svojoj majci.¹³⁶ Afroditino dijete je i Prijap. Dok je bila trudna Hera, iz ljubomore ili ogorčena njenom promiskuitetnošću, joj je dodirnula trbuh. Prijep se tako rodio s velikim jezikom, okruglim trbuhom i uspravnim falusom. Čuvao je vrtove gdje su se stajali njegovi kipovi kako bi tjerali ptice. Afrodita je bila i u vezi s Hermesom s kojim je dobila sina Hermafrodita. Dok se kupao u izvoru, nimfa Salmakida ga je zagrlila i tražila od bogova da ih nikad ne razdvoje. Tako su se njihova tijela spojila i nastala je osoba s oba spola. Bila je u vezi s Neritom, jedinim sinom morskog boga Nereja. Odbio je njen poziv da dođe na Olimp, stoga ga je pretvorila u školjku čančicu što živi među podzemnim stijenama Sredozemlja. Anhiz, trojanski princ, također je bio Afroditin ljubavnik. Nakon što je spavala s njim, razotkrila mu se kao božica, ali ga i upozorila da o njihovom susretu ne smije nikome reći. No, Anhiz se nekoliko godina kasnije napio i odao tajnu. Za kaznu ga je pogodila munja, ili su ga unakazile

¹³⁴ W. F. Otto, *Bogovi Grčke*, str. 126.-136.

¹³⁵ J. Pinsent, *Grčka mitologija*, str. 22.

¹³⁶ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 147.

pčele. To objašnjava zašto ga je njegov sin Eneja, kojeg je imao s Afroditom, nosio na leđima kada su bježali iz zapaljene Troje. Došli su do Sicilije gdje je Anhiz umro. Eneja se nastanio u Italiji, i tako postao predak Romula i Rema, utemeljitelja Rima.¹³⁷

7.10.4. Adonis

Vjeoatno najpoznatija ljubav Afrodite bio je prelijepi Adonis, sin Smirne i njezina oca. Naime, njezina majka se hvalila da je Smirna ljepša od Afrodite. Za kaznu je Afrodita navela Smirnu da spava s ocem. Kada je otac saznao što je napravio, htio ju je ubiti, no Afrodita ju je pretvorila u drvo mirte, a iz drveta je izišao Adonis. Afrodita ga je dala na čuvanje Perzefoni, no i ona se zaljubila u njega. U sporu koji je uslijedio, muza Kaliopa koju je Zeus zadužio, je odredila da trećinu godine Adonis provede s Perzefonom, trećinu s Afroditom, a trećinu bez obiju božica. No, Afrodita navodi Adonisa da provede više vremena s njom, na štetu Perzefone. Perzefona se tada požali ljubomornom Aresu koji se pretvara u vepra i ubija Adonisa koji završava u podzemnom svijetu. Od njegove krvi je nastala anemona. Na nagovor uplakane Afrodite, Zeus presuđuje da sumorniju polovicu godine provede s Perzefonom, a ostatak s Afroditom. Ime Adonis dolazi od feničke riječ “*adon*”, što znači gospodar. Adonis vuče podrijetlo od sirijskog boga vegetacije Tamuza. Afroditina sveta godina bila je podijeljena upravo na tri dijela kojim su vladali lav (Smirna), koza (Afrodita) te zmija (Perzefona).¹³⁸ Štovanje Adonisa najpoznatije je iz Teokritove petnaeste Idile. Spominje Afroditino oplakivanje mrtvog Adonisa kojeg predstavlja cvijeće u malim vrtovima te svadbenu himnu za Adonisovo uskrsnuće i susret s Afroditom. Adonis u biti predstavlja svježnu vegetaciju koja se pojavljuje u proljeće kada se Adonis vraća Afroditi i ostaje sve do zime kada se vraća Perzefoni, a vegetacija nestaje. Taj obred potječe s istoka, odakle dolazi i sama Afrodita.¹³⁹

7. 11. NASILNI ARES

Homer navodi da je Ares sin Zeusa i Here, dok Ovidije smatra da je, nakon što je Atena Zeusu iskočila iz glave, Hera dotakla cvijet i tako začela Aresa. Nije bio omiljen među starim Grcima, barem ne u onoj mjeri u kojoj su se štovala ostala božanstva. Grci su ga, naime

¹³⁷ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 156.-158., 162.-163.

¹³⁸ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 49.-51.

¹³⁹ A. Lang, *Mitovi, rituali i religija*, str. 197. i 198.

smatrali, sirovim i okrutnim. Ni bogovi na Olimpu ga također nisu voljeli. Zeus, prema Homeru, Aresov otac, ga je prezirao, ali ni Hera, njegova majka, također mu nije bila sklona. Jedino božanstvo koje je osjećalo ljubav prema Aresu bila je Afrodita. Ares je najvećeg suparnika imao u Ateni, koja je kao i on sam, bila božica rata, no, za razliku od Atene, Aresu nije pripadala pobjeda. Dok je Atena koristila strategiju, Ares je bio impulzivan. Uživao je u ratu, ali zbog nasilne prirode rata. Bio je krvoločan i volio je ubijati. Zbog takve naravi, često je doživljavao poraze, a bilo ga je i lako nadvladati. Jednom prilikom blizanci Efijalt i Olt, poznati kao divovi Aloadi, su ga okovali i stavili u brončanu posudu. Bio je zatvoren trinaest mjeseci, dok njihova maćeha nije to otkrila Hermesu koji ga je oslobodio. Bio je više puta ranjen. U Homerovoj Ilijadi Ares se požali Zeusu jer preferira Atenu, a ona ga, uz dopuštenje Zeusa pogodi kamenom. Nije podnosio bol. Za vrijeme rata u Troji, Diomed mu je kopljem smrskao kuk. Pao je na tlo i prema Homeru *“jauknuo, kao što je devet il' deset tisuća ljudi jeknut u rat zna”*. Zeus ga naziva najmrskijim bogom na Olimpu te mu liječi rane samo iz roditeljske dužnosti.¹⁴⁰ Svladao ga je i Heraklo te potjerao na Olimp. Koliko ga bogovi nisu voljeli, pokazuje činjenica da su mu sudili za ubojstvo. Naime, ubio je Posejdonova sina Halirotija, pa ga je on tužio bogovima. Ares se branio tvrdeći da je ubio Halirotija jer je on silovao njegovu kćer Alkipu. S obzirom da su jedini svjedoci bili upravo Ares i Alkipa, koja je potvrdila očevu priču, bogovi su ga oslobodili. To je bilo prvo suđenje zbog ubojstva, a brdo na kojem je održano nazvano je Areopag.¹⁴¹ Ares je bio štovan u Arkadiji i Trakiji, odakle navodno potječe. Iz Trakije se štovanje Aresa proširilo u Atenu, Tebu i Spartu gdje su dva svećenika hodala ispred vojske i zapaljenim bakljama davala znak za početak borbe. Zapaljena baklja, kao i koplje simboliziraju Aresa.¹⁴²

7.12. HEFEST, BOG KOVAČ

7.12.1. Hromi bog

Prema jednoj verziji Hefest je sin Here koja ga je rodila iz osvete Zeusu nakon što je njemu Atena iskočila iz glave. No, prema nekim izvorima Hefest je upravo taj koji je rascijepao Zeusovu glavu da Atena može izaći. Uglavnom, kada se Hefest rodio, Hera se razočarala. Hefest je bio hrom i nizak, s malim nogama i naopako okrenutim stopalima. Zato ga je bacila

¹⁴⁰ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 133., 191. i 192.

¹⁴¹ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 52.

¹⁴² I. Novak, *Bogovi i junaci u grčkoj i rimskoj mitologiji*, str. 12. i 13.

s Olimpa. Spasile su ga božica Tetida i morska nimfa Euronima s kojima je boravio devet godina te je postao iznimno vješt u kovačkom i obrtničkom zanatu. Iz zahvalnosti, Tetidi i Euronimi je napravio prekrasne broševe, ogrlice i drugi nakit. No, i dalje je bio ljut na majku. Kako bi joj se osvetio, poslao joj je zlatni tron. Kada je sjela na tron, omotana je neraskidivom mrežom i premda su ga bogovi molili da ju oslobodi, Hefest to nije htio učiniti. Hera je oslobođena tek kada je Dioniz napio Hefesta i odnio ga na Olimp. Hefest oprašta majci, a zauzvrat dobiva Afroditu za ženu. Prema drugoj verziji, koju donosi Homer u svojoj Ilijadi, Hefest je bio sin Here i Zeusa. Rođen je bez tjelesnih nedostataka i bio je iznimno vezan uz Heru. Kada se Hera pobunila s ostalim bogovima protiv Zeusa, kažnjena je tako da ju je Zeus objesio o nebo, a na noge joj stavio nakovanje. Hefest ju je pokušao osloboditi, stoga ga je Zeus bacio s Olimpa. Padao je cijeli dan, od jutra do večeri te završio na otoku Lemn. Tamošnji stanovnici su ga pronašli i njegovali, ali se nikad nije u potpunosti oporavio. Kako ističe Timothy Ganz: *"Hefest je hrom jer je bačen s Olimpa ili je bačen s Olimpa jer je hrom."* Bilo kako bilo, Hefest se vratio među bogove te je postao poznat kao bog kovač.¹⁴³ Vezivanje Hefesta uz otok Lemn proizlazi iz činjenice da su stanovnici tih dijelova Sredozemlja u ranijem razdobljima bilo napredniji u obradi metala negoli Grci. A što se tiče Hefestove šepavosti, ono proizlazi iz toga što su prvi, još eneolitički metaloprerađivači, koristeći bakar s velikim primjesama arsena, pri taljenju udisali njegova isparavanja. Tako su postajali hromi jer izlaganje arsenu djeluje na motorički sustav.¹⁴⁴

7.12.2. Hefestovo umijeće

Hezoid te Homer u svojoj Ilijadi spominju jednu od Gracija kao Hefestovu ženu, dok se u Odiseji, također od Homera, kao Hefestova žena navodi Afrodita. Kao što je već spomenuto u poglavlju o Afroditi, njihov brak nije imao uspjeha. Hefest je ispunjavao sve praktične potrebe bogova te se pojavljivao u pričama koje spominju obrtničku vještinu.¹⁴⁵ Stoga je grčka mitologija prepuna predmeta koje su djelo njegovih ruku. Njegova radionica se nalazila u vulkanu gdje su mu Kiklopi bili pomoćnici. Kada bi iz vulkana izlazio dim i pepeo, Grci su to objašnjavali Hefestovim kovačkim radom. Grčki pisci ne slažu se oko toga što bi bilo Hefestovo remek djelo. Homer kao remek djelo ističe Ahilejev štit kojeg je napravio na zamolbu Ahilejeve majke, Tetide. Homer ga opisuje na četiri stranice., što govori o

¹⁴³ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 194. i 195.

¹⁴⁴ M. Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, str. 169. i 170.

¹⁴⁵ E. J. Stafford, *Stara Grčka*, str. 65.

Hefestovoj vještini. Štit prikazuje doline, livade, vinograde i dva grada. U jednom gradu vlada mir, održavaju se vjenčanja, svetkovine. Prikazani su plesači, glazbenici i dva čovjeka koja se svađaju. Drugi grad se našao usred sukoba Aresa i Atene. Štit prikazuje žetaoce, orače, berače, one koji vežu žito u snopove, sluge koji pripremaju gozbu podno hrasta i sve vrste ljudskih aktivnosti. Osim prikaza svakodnevnog života, štit prikazuje zemlju, more, sunce, mjesec, zvijezde na nebu, među njima Plejade i Hijade te zvijezde Oriona i Velikog medvjeda. Hezoid s istim divljenjem govori o Heraklovom štitu, a kao Hefestovo remek djelo ističe Pandoru, koja je spomenuta u poglavlju o Zeusu. Hezoid također spominje i njezinu zlatnu krunu koju je Hefest napravio da se dodvori Zeusu. Sadrži realistični prikaz čudovišta te je *“iz nje u obilju isijavala ljepota.”* A Eshil Hefestovo remek djelo opisuje u svom Okovanom Prometeju. Po Zeusovu naređenju Hefest je morao okovati Prometeja za stijenu jer je ljudima dao vatru. Priča o Prometeju je također spomenuta u poglavlju o Zeusu. U pratnji Snage i Nasilja, Hefest Prometeju *“zapešća i noge okuje metalnim okovima i prikuje ga za stijenu, provuče metalne okove oko rebara i provede neslomljivi očnjak neslomljivog klina kroz prsni koš.”* Pri tome govori: *“Mrzim svoj zanat, mrzim vještinu vlastitih ruku.”* Snaga, nakon što je Hefest završio, smatra da je *“kovač načinio remek djelo.”* Pauaniji su sva ta djela poznata, ali izražava sumnju u njihovo postojanje. Iznimka je bilo Zeusovo žezlo. Pauanija, naime, smatra da je žezlo došlo do Agamemnona, a potom ga je njegov kćerka Elektra odnijela u Fokidu, gdje su ga ljudi štovali. Pauanija tako navodi: *“Ne postoji javni hram, nego svećenik svake godine čuva žezlo u svojoj kući. Žrtve mu prinose svakog dana, a stol je pun mesa i slatkih pogača.”* To upućuje da je žezlo uistinu postojalo.¹⁴⁶

7.12.3. Štovanje Hefesta

Otok Lemn bio je sveto mjesto za Hefesta gdje su se njemu u čast održavale svetkovine svake godine koje su trajale devet dana. Tijekom tog vremena vatre su bile ugašene te su se prinobile žrtve i radili obredi pročišćavanja. Devetog dana vatra bi se upalila, što je simboliziralo početak novog života.¹⁴⁷ Hefestovo svetište bilo je i u Ateni jer ju je pokušao silovati o čemu više rečeno u poglavlju o Ateni. I Hefest i Atena su štovani u Hefestovom hramu na Agori u četvrti poznatoj po obrađivačima metala. Njima u čast održavana je svetkovina bakra, Čalkeja. Hefest je također imao i samo svoju svetkovinu nazvana Hefestija koja se sastojala i

¹⁴⁶ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 197.-199.

¹⁴⁷ H. S. Robinson, K. Wilson, *Mitovi i legende svih naroda*, str. 155.

od utrka s bakljama.¹⁴⁸

7.13. HERMES, LUKAVI BOG

7.13.1. Hermes postaje Olimpijski bog

Hermes je rođen na planini Kilena u Arkadiji kao sin Zeusa i nimfe Maje. Po rođenju, izašao je iz pećine, naišao je na kornjaču i od njenog oklopa je napravio liru. Tijekom noći, poput lopova, krađe 50 Apolonovih krava iz Pijerije te ih vodi do Pila, nedaleko Olimpije, na sjeverozapadu Peleponeza. Uz pomoć grančica, sakrio je tragove krađe. Zatim je žrtvovao dvije krave, a vatru je upalio trljanjem dva komada drveta što je možda lokalna priča o podrijetlu vatre. Potom se vratio u Kilenu, pretvorio u maglu i kroz ključanicu ušao u pećinu. Idući dan, Apolon ga je optužio za krađu, no Hermes je sve zanijekao. Stoga ga Apolon odvede Zeusu koji je, naravno, znao istinu. No, Hermes se zakleo da krave nije doveo kući niti je nogom stupio na prag. Tijekom krađe se potrudio da to sve izbjegne. Upravo takva doslovna, istinita zakletva koja navodi protivnika da sam sebi naudi lažnim zaključcima bila je cijenjena kod starih Grka. No, Zeus ih je uspio pomiriti. Hermes je mogao zadržati krave u zamjenu za liru. Također je obećao da neće ukrasti Apolonov luk, što je prema nekim verzijama već napravio, niti će preuzeti njegov položaj Zeusovog proročkog glasnogovornika. Pomirenje Apolona i Hermesa predstavlja pomirenje Apolonova kulta, koji postaje značajniji zbog Delfa, i novijeg Hermesova kulta koji je bio osobito popularan u 6. st. pr. Kr. u Ateni među nižim društvenim slojevima.¹⁴⁹ Zeus ga je zatim učinio glasnikom bogova, zaštitnikom trgovine i putovanja, te je postao vodičem za podzemni svijet. Također mu je poklonio pastirski štap s bijelim vrpcama, okrugli šešir i krilate zlatne sandale kojima je putovao brzinom vjetrova. Hermes je osmislio i abecedu, astronomiju, uveo glazbenu ljestvicu te je bio zaštitnik boksa i gimnastike.¹⁵⁰

7.13.2. Herme

Jednom prilikom svoje vještine je iskoristio da pomogne Zeusu. Kada se Zeus zaljubio u Iju, da ju zaštiti od Here, pretvorio ju je u kravu. No, morao je ipak kravu predati Heri koja je

¹⁴⁸ E. J. Stafford, *Stara Grčka*, str. 65.

¹⁴⁹ J. Pinsent, *Grčka mitologija*, str. 31.-33.

¹⁵⁰ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 45. i 46.

postavila Arga sa stotinu očiju da ju čuva. Zeus stoga šalje Hermesa da pomogne Iji koji svojom vješinom sviranja i razgovora uspavljuje Arga. Potom ga je ubio i tako oslobodio Iju. Ali, bogovi su mu zbog toga sudili. Svaki bog je pod njegove noge bacio glasački kamenčić. Hermes je proglašen nevinim, no kada je suđenje završilo stajao je pored hrpe kamenja, na grčkome herme. Od toga potječe njegovo ime, iako je mit o suđenju nastao kasnije od veze Hermesa i hrpe kamenja. U Homerovo doba takve hrpe kamenja služile su kao oznake na cestama i raskrižjima. U 5. st. pojavljuju se kameni stupovi s glavama i muškim spolovilima u erekciji, također nazvane herme. S obzirom da je Hermes bio bog putovanja i granica, herme su se stavljale uz ceste te su služile za označavanje granice posjeda. Herme su označavale mjesta ulaza i prijelaza, što se veže uz činjenicu da je Hermes bio vodič duša (psihopomp) te ih je pratio do svijeta mrtvih. Današnje nadgrobne ploče potječu upravo od hermi. Izgled hermi govori o povezanosti Hermesa i spolnosti. Zato, Hermes je bio i bog plodnosti, a osobito vodi brigu o plodnosti životinja. Ponekad ga se smatralo dvospolnim, a za njega se smatra i da je izmislio i masturbiranje. Pojedina njegova djeca imaju izražene spolne karakteristike. Tako se ističu Hermafrodit i Prijap, njegova djeca s Afroditom, te Pan, bog polja i stada s jarčevim nogama i rogovima koji je poznat po svojoj pohoti.¹⁵¹

7.13.3. Gospodar hulja i kraljević lopova

Iako su Grci sve bogove molili da im donesu dobro, Hermesu su se po tom pitanju najviše obraćali. Hermes je od svih bogova bio najnaklonjeniji ljudima i najbogatiji darovima. Pri tome se najviše koristio svojom palicom koju Homer opisuje kao “*čudesnu punu blagoslova i bogatstva, zlatnu i trolisnu, zaštitu od svake štete.*” Od Hermesa dolazi svaki dobitak, posebice onaj neočekivani. Tko na putu nađe nešto dragocjeno, koga iznenada zadesi neka sreća, taj se zahvaljuje Hermesu. Svaki pronalazak se naziva Hermesovim darom, a kada se nekome želi sreća za dobitkom kaže se: “*Zajednički Hermes*”. Hermes se veže i za rudarstvo. Kod Eshila zbor Eumenida rudarima želi Hermesov blagoslov pri kopanju. Hermesu pripada i trgovina, od njega dolazi računanje i dobra prilika bez koje sva spretnost ostaje bezuspješna. Upravo zbog toga Hermes se prikazuje s kesom punom novaca. Hermes je zadužen i za pogodni trenutak kao i njegovo unosno korištenje. Stoga se on smatra i zaštitnikom lopova. Vještinu krađe pokazao je odmah po rođenju, što je ranije spomenuto. Iz istoga razloga bogovi u Ilijadi razmišljaju da pošalju Hermesa po mrtvo Hektorovo tijelo. Homer također

¹⁵¹ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 204., 205., 208.

spominje kako mu je Apolon povjerio da noću provaljuje u bogate kuće, tako da vlasnik postane prosjak. Hermes je prema tome zaštitnik svakog razbojstva. Euripid ga naziva “*gospodarom ljudi koji u mraku obavljaju svoj posao.*” Hermesu pripada i laganje. Od njega ljudi uče kako se krivo zakleti s najuvjerljivijem izrazom lica, što je on sam napravio kada je lagao Apolonu o ukradenom stadu. U njegovu čast održavala se svetkovina Hermesa Haridota na Samu. Tijekom trajanja svetkovine ljudima je bilo dozvoljeno krasti. Hermes štiti svaku prepedenost i lukavost. Kada je stvorena prva žena Pandora, Hermes joj je podario sposobnost laganja i zavaravanja. To je omogućilo ženama da obmanjuju muževe. No, kao što Hermesu pripada dobitak, tako mu pripada i gubitak. Jer kada netko dobije, odnosno postane bogat, netko drugi izgubi, odnosno postane siromah. Upravo zbog svoje spretnosti Hermes je uzor i zaštitnik sluga. Sve ono što sluge moraju znati, poput paljenja vatre, cijepanja drva, pečenja i rezanja mesa, točenja vina, dolazi od Hermesa. Hermes nadzire i stada. Ilijada spominje Forbanta koji je imao velika stada ovaca, stoga je bio omiljeni Hermesov stanovnik Troje te ga je nagradio imanjem. Na vazama se često prikazuje kako goni stado. Kalamis iz Tangare ga je prikazao kako na leđima nosi ovna. Upravo je u tom gradi izbila pošast koja je nestala nakon što je Hermes obišao gradske zidine s ovnom na leđima. Stoga Hermesu u čast bi to radio u svetkovini najljepši mladić. Hermes je pratio stada i povećavao ih, ali ih je isto tako i smanjivao, što se veže uz njegovo donošenje sreće, ali i gubitka.¹⁵²

7.14. DIONIZ, BOG UŽITKA

Dioniz, rogati bog vina, bio je prikazan kao mladić i kao stariji čovjek. Bio je ljudski i životinjski, razuzdan, strastven, donosio je ludilo, a uz njega se veže smrt i uskrsnuće. Tacit i Plutarh vjerovali su da je bio židovski bog, dok je za Heraklita Dioniz bio isto što i Had. Eleuzinski misteriji slavili su Dioniza kao spasitelja i božansko dijete. Dionizu se ne može točno utvrditi podrijetlo, iako je vjerovatno došao iz Trakije ili Frigije. Zahvaljujući lingvističkim i antropološkim otkrićima štovanje Dioniza na Kreti se može pratiti barem od 15. st. pr. Kr.¹⁵³

7.14.1. Dvaput rođen bog

Što se tiče njegova mitološkog podrijetla, prema jednoj verziji, Dioniz je bio sin Zeusa i

¹⁵² W. F. Otto, *Bogovi Grčke*, str. 142., 146.-151.

¹⁵³ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 217.

Semele, kćerke kralja Kadma iz Tebe. Zeus je Semeli došao prurušen u smrtnika. Na nagovor ljubomorne Here, prurušene u staricu, Semela traži od Zeusa da joj se pokaže u pravom obliku. No, njegova božanska pojava bilo je toliko snažna da je Semela izgorjela. Tada je bila šest mjeseci trudna. Hermes spašava malenog Dioniza i ga stavlja u Zeusovo bedro gdje je ostao slijedeća tri mjeseca. Zato se ponekad Dioniz naziva i dvaputa rođen. Zeus je Dioniza na odgoj predao njegovoj tetki Ini i njezinom mužu, orhomenskom kralju Atamantu. Kako bi ga zaštitili od Here, Dioniz je odgajan kao djevojčica. No, Hera nije bila prevarena te je poslala ludilo na Inu i Atamanta. Atamant tako ubija svog sina Learha kojega je zamijenio za jelena.¹⁵⁴ Ina drugog sina Melikarta ispušta u kipuću vodu. Kada je shvatila što je napravila, izvadila je dijete i s njim skočila u more. Postala je bijela božica Leukoteja, a njezin sin Melikart morski duh Plaemon. Dioniz je potom odveden na goru Nisu gdje su ga odgajale nimfe.¹⁵⁵

7.14.2. Bog koji je uskrsnuo

No, na Nisi je možda završio na drugi način. Naime, prema drugoj verziji Dioniz je bio sin Perzefone i Zeusa, poznatiji kao Dioniz Zagrej. Začet je kada su se njegovi roditelji sparili u obliku zmije. Po rođenju, Dioniz se popeo na Zeusovo prijestolje te uzeo munju. Hera na to šalje Titane koji su premazali lice bijelom kredom i rastrgali Dioniza, bacili ga u kotao, skuhali, ispekli na vatri i pojeli. No, Dioniz je uskrsnuo. Postoji nekoliko verzija njegova uskrsnuća. Možda je kondeziran iz pare koja je izlazila iz kotla, možda su ga Demetra ili Reja sastavile. Zatim se spominje Atena koja je njegovo srce dala Zeusu koji ga je samljeo u prah, smiješao u napitak i dao Semeli koja ga je rodila. Ili je Zeus progutao srce i rodio Dioniza. U svakom slučaju, Dioniz se vratio u život te se od tada povezuje sa smrću i uskrsnućem.¹⁵⁶ No, postoji još jedan mit koji Dioniza veže za smrt i uskrsnuće. Naime, Dioniz je otišao u podzemni svijet kako bi oslobodio svoju majku Semelu. Stanovnici Argosa vjeruju da je u Had došao kroz jezero Alkion. Stoga se svake godine slavi njegov povratak u svijet živih, odnosno njegovo uskrsnuće. Stanovnici Argosa dozivaju ga iz jezera trubama i bacanjem jaja kao žrtve za čuvara mrtvih. Nije poznato da li je to bila proljetna svetkovina, no Lidijci su dolazak Dioniza slavili u proljeće. Vjerovali su da upravo Dioniz donosi proljeće svojim dolaskom iz svijeta mrtvih, odnosno uskrsnućem. Dionoz na taj način postaje i božanstvo

¹⁵⁴ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 39. i 73.

¹⁵⁵ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 214.

¹⁵⁶ Isto., str. 214. i 215.

vegetacije.¹⁵⁷

7.14.3. Otkriće vina i širenje utjecaja

Dok je boravio na gori Nisa, Dioniz je otkrio vino. Naime, Dionizov prijatelj Ampel (grčka riječ za vino), poginuo je, ili od pada s brijesta dok je pokušavao dohvatiti grozd, ili od uboda bika. Razalošćen tim gubitkom, Dioniz je zaplakao, njegove suze razlile su se po tijelu Ampela i pretvorile se u vino. Tako je u tuzi nastalo piće koje pruža radost.¹⁵⁸ Ljubomorna Hera poslala je na njega ludilo. Dioniz je tako lutao po Egiptu, Siriji i Frigiji. Zatim se ponovno vraća u Grčku. Euripid u drami Bakho opisuje Dionizijev povratak u Tebu gdje je na vlasti bio njegov bratić Pentej. Dolaskom Dioniza tebanske žene odlaze od kuće na planinu Citeron gdje plešu u čast Dioniza. On, prurušen u putnika savjetuje Penteja da, ako želi vidjeti što žene rade, neka se odjene u ženu i ode na Citeron. No, žene su ga prepoznale i u divljem zanosu predvođene njegovom majkom Agavom ga rastrgale u komade. Euripid citira Kadmovo razmišljanje: *"Ako se bilo koji čovjek ruga nevidljivom svijetu, neka se zamisli nad Pentejevom smrću, i vjeruje u bogove."* U Tirintu kraljeve kćer nisu htjele prihvatiti njegov kult stoga je na njih poslano ludilo te su odlutale na planine Peleponeza. Dioniz je putovao i po otocima gdje su ga uhvatili gusari. Na jarbolu je ubrzo izrasla vinova loza, a brod se napunio vinom. Svi mornari, osim kormilara koji je shvatio da je Dioniz bog, su skočili u more i postali dupini. Dok je boravio na Atici, kralj Ikarije ga je ljubazno primio. Stoga mu je Dioniz poklonio vino. No, kada su njegovi ljudi počeli osjećati djelovanje vina pomisli su da ih Ikarije želi otrovati. Zato su ga ubili, a njegova kćer, kada ga je ugledala, se objesila. Ti mitovi upućuju da Dionizov kult nije tako lako prihvaćen i da je izazivao otpor u društvu.¹⁵⁹

7.14.4. Dionizijski obredi

No, Dionizijev kult je na kraju ipak prihvaćen. Osobito su bili popularni dionizijski obredi koji su se sastojali od erotskih aktivnosti, uključujući seksualnu inicijaciju i povorku u kojima su se nosili divovski falusi. Također su se prinosile žrtve. Riječ je o životinjama koje su rastrgane, kao što je i sam Dioniz rastrgan, i pojedene što je zapravo predstavljalo jedenje i pijenje tijela i krvi boga. Dionizijski obredi su uključivali i ples, raskalašeno pjevanje i

¹⁵⁷ James G. Frazer, *Zlatna grana: podrijetlo religijskih obreda i običaja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2002. str. 251.

¹⁵⁸ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 215.

¹⁵⁹ M. Barnett, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, str. 167. i 169.

pantomime, što je dovelo do pojave drame kao književne i scenske forme. E. R. Dodds ističe da je Dioniz “*bog koji nam omogućuje da nakratko prestanemo biti ono što jesmo.*” Dioniz je tako postao i zaštitnik glume. U njegovoj pratnji često su se nalazile nimfe, satiri, kentauri i menade ili bakhantice koje su padale u mahnitost ekstaze i prepuštanja.¹⁶⁰ Nakon što je Dioniz proširio svoj kult uzdignut je na nebo te je postao jedan od dvanaestero olimpskih bogova. Njemu je svoje mjesto ustupila Hestija koja je znala da je uvijek dobrodošla u svakom grčkom domu. Tijekom svojih putovanja Dioniz je na otoku Naksu susreo Arijadnu koju je Tezej ostavio. Oženio se njome, a njezin vjenčani vjenčić stavio među zvijezde.¹⁶¹

¹⁶⁰ N. Hathaway, *Vodič kroz mitologiju*, str. 217. i 218.

¹⁶¹ R. Graves, *Grčki mitovi*, str. 74. i 75.

8. ZAKLJUČAK

Stari Grci su bili politeisti, no od velikog broja bogova, najveću važnost imali su slijedeći bogovi i božice: Zeus, Hera, Posejdon, Demetra, Had, Hestija, Apolon, Artemida, Afrodita, Ares, Hefest, Hermes i Dioniz., koji se nazivaju još i olimpski bogovi. Jedino se Had nije smatrao olimpskim bogom jer je bio bog podzemnog svijeta, gdje je i provodio većinu vremena, dok Hestija, božica ognjišta, je smatrana dijelom olimpske obitelji do 5. pr. Kr., nakon čega njezino mjesto zauzima bog vina, Dioniz. Navedeni bogovi razvili su se od štovanja prirodnih sila, biljaka i životinja, a koje su kasnije pripisane pojedinom božanstvu, kao i stapanjam s mikenskim bogovima. Isto tako, mogu se pronaći određeni bliskoistočni utjecaji. O grčkim bogovima pisali su razni pisci iz vremena antike, koji su i sami pridonijeli nastanku bogova kakve danas znamo, posebice Homer i Hezoid, i zbog čijih djela smo danas upoznati sa svijetom grčkih bogova. Za Grke toga vremena bogovi su bili stvarnost, o njima se učilo u školi, njima u čast su gradili svetišta, održavali svetkovine i igre te prinosili žrtve. Sve što se događalo u životu starih Grka, smatralo se djelom bogova i ništa se nije moglo dogoditi, a da bogovi to ne znaju. Oni su bili svemoćni, svaki bog je promicao određenu djelatnosti i zato su Grci štovanjem bogova nastojali steći njihovu naklonost i osigurati njihov blagoslov za sve što su radili. Bogovi su bili zamišljeni kao ljudi. Oni su uživali u jelu i piću, voljeli se i mrzili, sklapali brakove, ali i varali svoje supružnike, učili i pomagali ljudima te se osvećivali za uvrede koje su im bile nanesene. Bogovi su bili zaslužni za sve dobro, ali i za sve zlo koje se događalo ljudima, a to je ovisilo o tome kako su se ljudi ponašali prema bogovima, odnosno da li su im ukazali poštovanje. Mitovi nisu bili samo lijepe priče o bogovima, već su se njima Grci koristili kako bi objasnili nastanak svijeta i čovjeka, pojedinih biljaka i životinja i svega što ih je okruživalo. Jer sve što je postojalo bilo je dar ili proklestvo bogova, a mitovi su poslužili da se na smislen i razumljiv način objasni zašto i kako je do toga došlo. Vjera u grčke bogove je bila pokretač grčke kulture i načina života, bogovi su bila inspiracija i uzor starih Grka, a sve što se radilo, radilo se bogovima u slavu i čast. Bogovi su bili dio grčke svakodnevnice, a poznavati i razumjeti svijet grčkih bogova, znači poznavati i razumjeti stare Grke, ali i Zapadnu civilizaciju koja je nastala na grčkim temeljima i koja je u svojoj kulturi, jezicima i književnosti prožeta elementima iz starogrčkih mitova.

9. POPIS LITERATURE

1. Barnett, Marry, *Bogovi i mitovi Staroga svijeta*, Dušević i Kršovnik, Rijeka 2000.
2. Cavendish, Richard, Ling, Trevor O., *Mitologija: Ilustrirana enciklopedija*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1988.
3. Durando, Furio, *Drevna Grčka: zora zapada*, Mozaik knjiga, Zagreb 1999.
4. Duruy, Victor, *Povijest Grčka*, Denona d.o.o., Zagreb 2011.
5. Frazer, James G., *Zlatna grana: podrijetlo religijskih obreda i običaja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2002.
6. Freidell, Egon, *Povijest grčke kulture*, Antibarbarus, Zagreb 2001.
7. Graves, Robert, *Grčki mitovi*, CID – Nova, Zagreb 2003.
8. Hathaway, Nancy, *Vodič kroz mitologiju*, Mozaik knjiga d.o.o., Zagreb 2006.
9. Jurić, Ante, *Grčka od mitova do antičkih spomenika*, Andromeda, Rijeka 2001.
10. Lang, Andrew, *Mitovi, rituali i religija*, MTVC, Beograd 2004.
11. Lisičar, Vicko, *Grci i Rimljani*, Školska knjiga, Zagreb 1971.
12. Musić, August, *Nacrt grčkih i rimskih starina*, Ex Libris, Zagreb 2002.
13. Novak, Iva, *Bogovi i junaci u grčkoj i rimskoj mitologiji*, Mozaik knjiga, Čakovec 2008.
14. Olalla, Pedro, *Mitološki atlas Grčke*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2007.
15. Otto, Walter F., *Bogovi Grčke*, AGM, Zagreb 2004.
16. Pinsent, John, *Grčka mitologija*, Otokar Keršovani, Ljubljana 1985.
17. Robinson, Herbert Spencer, Wilson, Knor, *Mitovi i legende svih naroda*, Rad, Beograd 1976.
18. Schwab, Gustav, *Najljepše priče klasične starine (dio drugi)*, Globus media d.o.o., Zagreb 2005.
19. Stafford, Emma J., *Stara Grčka*, 24 sata, Zagreb 2004.